

En och annan stackars fau har

vi människor

Nr 1 1976 Arg. 28

VI MÄNSKOR

Adolf Fredriks Kyrkogata 12,
Box 3120, 103 62 Sthlm
Tel: 08/20 37 56

Månd—fred kl 10—14

Redaktör

LOUISE WALDÉN

Redaktionskommitté

Eva Palmaer

Katja Waldén

Harriet Clayhills

Vivan Nyström

Bodil Österlund

Gunilla Myrberg

Ansvarig utgivare

VALBORG SVENSSON

Layout Birgit Lundin

Annonser Erik Winnå

Utkommer med 6 nr per år

Prenumeration 20 kr helår

Postgiro 5 13 23 - 4

Sjöhäradshälsbygdens Tryckeri AB
Borås 1976

SVENSKA KVINNORS
VÄNSTERFÖRBUND

Box 3120, 103 62 Sthlm

Tel: 08/20 37 56

Månd—fred kl 10—14

Medlemsavgift 20 kr per år

Postgiro 5 13 23 - 4

Innehåll

Ledare.....	3
Från läsarna	4
Aktuellt.....	5
Kärllek utan barn — en samhällsfara? <i>Hjördis Levin</i> <i>Harriet Clayhills</i>	8

KVINNOR I AFRIKA:

Tanzania: Från jordbruk till låglohn <i>Marie Nilsson</i>	13
Zambia: Jämlika kvinnor ser män som överhuvuden. <i>Louise Waldén</i>	17
Botswana: Jag behövdes inte <i>Judit Lukacs</i>	22
Böcker, Tidskrifter, Skivor	24
Turister i Vietnam	30
För Indokinas kvinnor och barn.....	31

Omslag efter sida ur tidningen
Brand 2 april 1910

**NÄR VI ÄR TILLRÄCKLIGT
MÅNGA OMBUD** för Vi människor
skall vi samlas till konferens för att
förbättra spridningen av den. **BLI
OMBUD!**

Svenska Kvinnors Vänsterförbund

Svenska Kvinnors Vänsterförbund har i korthet följande historia. 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: Mot krigspsykos, för demokrati och för kvinnornas likställighet. År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt mellan alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn.

Förbundet vill verka för fullständig likställdhet mellan kvinnor och män och för kvinnornas deltagande i full utsträckning på alla områden av det ekonomiska, sociala och politiska livet; för erkännande av och respekt för kvinnornas värdighet i familj och samhälle.

Förbundet vill verka för samarbete mellan kvinnor i alla länder och med all kraft delta i strävandena att uppnå och befästa en varaktig fred, allt framtidsarbets grundval.

År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund (Swedish women's left federation) till Kvinnornas Demokratiska Världsförbund (KDV).

KDV hade 1969 anslutna organisationer i 90 länder med omkring 200 miljoner medlemmar.

KDV har nu tillerkänts konsulatativ status I (tidigare hette det A) hos FN:s ekonomiska och sociala råd. Endast 16 organisationer har denna status vilken innebär rätt att yttra sig vid rådets sammanträden och att framlägga egna förslag muntligen eller skriftligen.

"USA måste bidra till att läka krigets sår

I Paris-avtalets 21:a artikel förbinder sig USA att bidra till återuppbyggnaden av Indokina och att läka krigets sår. Ännu väntar Indokinas folk på att detta löfte skall infrias.

USA har inte gett upp sin aggressiva politik mot Indokinas länder. De söker nu med alla tillgängliga medel att sabotera återuppbyggnaden och vi måste nu, som vi gjort så många gånger tidigare, ge uttryck för vår avsky inför USA:s alla förbrytelser i Indokina. Vi måste hävda att det är USA:s skyldighet att ersätta de stora materiella skadorna och det mänskliga lidande de åsamkat Indokinas folk. Vasastadens Samarbetskommitté för återuppbyggnad i Indokina har inlett en kampanj för att sprida information om USA:s förpliktelser som stadgas i Paris-avtalet och att väcka opinion för kravet: "USA måste bidra till att läka krigets sår". Samarbetskommittén distribuerar nu en folder med information som också innehåller en namninsamlingslista.

Foldern kan Du skicka efter från:

"Följ Paris-avtalet", Box 100 54, 100 55 Stockholm 10.

Läs den, sprid den och samla namnunderskrifter bland vänner och arbetskamrater. USA:s aggressiva politik mot de Indokinesiska länderna tar sig nu nya former sedan deras militära krigsföring misslyckats. Vilka metoder USA än använder sig av i sitt syfte att behärska så måste de mötas av samma kraftfulla världsopinion som under den tid då USA militärt angrep Indokinas folk.

Kvinnodekaden har börjat

Världsaktionsplanen från Mexicokonferensen utges nu av Delegationen för jämställdhet och kan beställas från SKV. Vi bör studera den och utnyttja den.

Där vimlar av förslag till åtgärder, som vi ställer oss helt positiva till. Alldeles särskilt är vi intresserade av hur man här i Sverige kommer att agera. Hur tänker man sig t ex att förverkliga § 206: "Internationella organisationer — både statliga och icke-statliga — bör öka sin information om kvinnor och därmed sammanhängande frågor... genom att utnyttja massmedia, audio-visuella hjälpmedel, skrifter, broschyrer, planscher och liknande".

Kommer förslagsvis Kulturrådet att få ökade anslag för att stödja oberoende kvinnotidningar, som redan arbetar med information om och till kvinnor, typ Vi Mänkor? Kommer kvinnoorganisationerna att få ekonomiskt stöd i likhet med de politiska partierna?

Kvinnoåret är slut, men till de gnölare och ofta djupt okunniga kritiker, som trycker lite här och där, säger vi: visst är kvinnoåret slut men FN:s kvinnodekad — 10 år — har knappt börjat. Akta er. Kvinnoåret var endast starten och resultaten — vi håller oss till Sverige — är inte dåliga. Mer än 4 000 speciella möten har hållits, ca 150 kurser och konferenser, ca 450 studie-cirklar, mer än 120 temaveckor, lördagsforum, utställningar och debatter. Åtminstone 600 organisationer, institutioner, myndigheter har organiserat någon aktivitet, osv. Allt enligt Delegationen för jämställdhet. 1980 skall det göras en översyn av halva dekadens resultat i världsformat. Jag tror att KDV, som tagit initiativet till kvinnoåret, kan vara stolta över resultaten hittills. Aldrig har ett internationellt år uppmärksamats som detta, men så handlar det också om halva mänskligheten. Vi är säkra på att 8 mars i år där fredsfrågan skall dominera, kommer att få större anslutning än någonsin över hela världen. Säkerligen har miljoner kvinnor först 1975 överhuvudtaget hört talas om internationella kvinnodegen.

*

De unga väljarna går åt höger — mer än en halv miljon röstar för första gången. Särskilt stark är moderaternas framgångar vid universiteten, där de ökar med 12 %. Arbetarpartierna har gått tillbaka i ungefär motsvarande grad. Allt enligt Sifo. Vad i herrans namn har hänt? Jag tror att förklaringen är ganska enkel. De senaste åren har som bekant antalet universitets-studerande minskat kraftigt. De som tagit sina examina efter mycket slit, hemska indexreglerade lån och ekonomiska uppoffringar, får inga jobb. Deras öde avskräcker givetvis ungdomar från fattiga hem att studera. De som bor hemma gratis hos mamma och pappa eller får pengar hemifrån klarar sig nog, som de alltid gjort över hela den kapitalistiska världen. Det här är mycket oroande — skall vi ha tillbaka bildningsmonopolet?

*

Vi Mänkor har fått många läsare och nya prenumeranter — och möts med entusiasm var man kommer. Men upplagan måste höjas. Vi kör i medvind, det gäller bara att fånga upp den. Att sprida vårt språkrör Vi Mänkor är inte svårt. Varje SKV:are kan alldeles säkert skaffa en ny prenumerant, bara det skulle hjälpa en hel del. Alltså:

FRAM FÖR FLER PRENUMERANTER, BÄTTRE LÖSNUMMERFÖR-SÄLJNING, FLER SKV:ARE!

E P

Från läsarna

Vi Mänskor är en tidning där man minst av allt väntar sig att finna okänsliga och ytliga artiklar, och Katja Waldéns recension av Erica Jongs bok *Rädd att flyga* gjorde mig därför verkligen besviken. För mig är det ofattbart hur man som medveten kvinna kan reagera så snett på en ärlig och sökande bok. "Något större allmänt intresse har den inte och något inlägg i kvinnodebatten är den inte", konstaterar K.W. auktoritärt. Man får nästan det intrycket att hon bara har läst den dumma baksides- och fliktexten och sensationshungriga artiklar om boken.

Hur illa man än tycker om det sätt på vilket boken har haussats upp måste man väl ändå se till vad som står i den, och det står förbannat mig inte att "den enda tänkbara frigörelsen och utlevelsen är den sexuella", utan bokens budskap är precis det omvända. Hjältinnan — och författarinnan — är förvisso "helt programmerad av det västerländskt-amerikanska kvinnoidealet och dess samhälle" — som vi alla är. Det fina är ju att hon ändå har kunnat skriva en så öppen bok.

Jag vill inte hävda att *Rädd att flyga* är ett mästerverk i världslitteraturen. Men den innehåller många fina iakttagelser om mänskliga kontaktproblem, om de skuldkänslor och mindervärdeskomplex, beroende av män osv. som vi kvinnor har att kämpa med. Om vi som har kommit en bit på väg avfärdar en kvinna som Isadora Wing så är det illa ställt med kvinnosolidariteten. Vad beträffar bokens sexuella inslag så känns det genant att behöva påpeka att sexualiteten är en viktig del av våra liv, som vi allt för länge har överlåtit åt männen att skildra.

Stina Hammarström

Vad menar Anne Lidén?

Barnen är tydligen kvinnans och mannen kan dra åt häckleffjäll.

Jag blev ganska förvånad när jag läste Anne Lidéns artikel i Vi Mänskor nr 4/75. Jar har aldrig läst tidskriften förr och köpte den för nyfikenhetens skull, men jag blev lite besviken. Dels på den första samtalsartikeln (Männens samhälle och kvinnornas familjer eller...) där det togs upp för många saker som man bara snuddar vid, dels på referatet från Östersjöveckans kvinnokonferens där smink, mode och en bild på en halvnaken tjej verkar vara acceptabelt bara för att det är DDR, och dels och framför allt blev jag besviken på Anne Lidéns reportage.

I den patriarkaliska familjen har mannen makten. Nu måste vi sträva efter matriarkatet eller i varje fall efter kvinnans makt inom den traditionella kvinno-sektorn. Så fattade jag AL:s artikel och jag hoppas att jag fattat fel.

Vad ska det vara att stå efter — makt inom den traditionella kvinno-sektorn? Ska vi behålla en mans- och en kvinno-sektor och sträva efter makten i den senare?

Jag anser att vi ska sträva efter ett avskaffande av könsrollerna, efter en lika fördelning av arbete och barnkontakt, mot färdiga mallar för vad som är kvinnligt respektive manligt. Men den målsättningen kan man aldrig propa på makt inom en bestämd sektor. Att föda barn handlar inte enbart om att vara gravid och att föda fram barnet, det handlar också om de cirka tjugo kommande åren då man ska leva tillsammans med barnet. Förutsättningarna för att det ska fungera bra är definitivt större om barnplaneringen var gemensam än om det bara var kvinnans sak.

Och en sak till: Det är inte alls löjligt att männen ska andas vid kvinnornas förlossningar, som AL skriver. Jag har i somras fött barn, och min man deltog i förlossningsarbetet och stödde mej efter bästa förmåga. Han hjälpte mej hålla rytmen och att finna tillbaka till den när smärtan blev för stark. Jag fann det inte alls löjligt — tvärtom, jag hade inte velat vara utan den hjälpen.

Birgit Lönn

Det handlar inte om könsroller utan om kvinnoförtryck!

Ja, Birgit, du har fattat artikeln fel om du tror att den går ut på att den traditionella kvinno-sektorn skall bevaras, att kvinnorna ska ha makten över barnen och männen uteslutas. Du läser istället in dina egna tankegångar om hur barnen skall växa upp och drar felaktiga slutsatser av vad jag skrivit. I ingressen påpekar jag att frågan om barnens uppväxt och männens nya fadersroll är viktiga ämnen, men att de måste tas upp utifrån kvinnoståndpunkten "kvinnans rätt till sin egen kropp" om man inte ska hamna i ett idealistiskt könsrollstänkande som leder fel.

Du utgår tex från att det är en självklarhet att det är just modern som ska leva med barnet under dess 20-åriga uppväxt. Det är det inte och inte heller att just föräldrarna skall ha huvudansvaret. Hur barnen ska växa upp måste diskuteras utifrån vad som är bäst för barnen, utifrån en barnståndpunkt. Numera är det väldigt vanligt att diskussionen förs utifrån föräldrarnas "rätt till barn", och frågan blir en privat familjefråga.

En förutsättning för den politiska kampen för barnens rättigheter är att barnafödandet blir fritt från patriarkaliskt förtryck, att kvinnan kan föda barnet utan att det blir till en konflikt för hennes arbete eller kärleksförhållande. Då blir inte heller barnets sociala och känslomässiga trygghet i livet beroende på moderns trygghet eller föräldrarnas kärleksförhållande.

Vi måste utgå från att det endast är *kvinnan* som är havande och just i egenskap av havande kvinnor har vi en gemensam styrka att kräva förbättringar av förlossningstekniker och BB. Att tala om havande föräldrar och att framställa det som "radikalt" att just pappan ska andas är exempel på idealistiskt könsrollstänkande.

Frigör dig från könsrollstänkandet och undersök det patriarkaliska systemet, kvinnoförtrycket och kvinnokampen. Då kommer du att upptäcka skillnaden mellan kvinnans biologiska roll och kvinnoförtryckets påtvingade sociala kvinnoroll, som bl a innebär att den biologiska rollen styr våra liv.

Anne Lidén

Aktuellt

KVINNFOLK under våren

Bokcaféet KVINNFOLK startade i Stockholm 8 november förra året och håller tills vidare öppet tre eftermiddagar i veckan, onsdag och fredag kl. 12–19, lördag kl. 12–16. KVINNFOLK drivs av en fristående grupp om fem personer.

Ibland på måndagskvällarna hålls öppna möten och av dem som hittills hållits kan nämnas en Moa-afton då Eva Palmaer berättade om "Moa Martinsson som jag kände henne".

Intresset för bokcaféet har varit uppmuntrande stort. Många förfrågningar har kommit in också från kvinnogrupper utanför Stockholm.

Hos KVINNFOLK finns fack- och debattböcker, skönlitteratur, barn- och ungdomsböcker, affischer, vykort, tidskrifter, småskrifter och grammofonskivor.

KVINNFOLK säljer också per postorder. Skicka gärna efter lagerkatalog gratis.

KVINNFOLK hjälper gärna till med förslag till studiecirkel, paket för bokbord och liknande. Vid köp av minst tio böcker och vid bokbord lämnas 10 procents rabatt.

KVINNFOLK finns på Heleneborgsgatan 46, 117 32 Stockholm, tel 08/69 79 70.

KVINNFOLKS preliminära vårprogram:

16–28 feb Stickutställning

16 feb Sticka fritt-afton. Prat och praktik

23 feb Vadå handarbete? Är broderi politik? Anne Lidén och Ulla Wikander inleder.

8 mars Öppet hus i anslutning till internationella kvinnodagen.

22 mars Är mansrollen fascistisk? Roger Fjällström inleder.

5 april Poesi — gör det själv. Kom och läs egna och andras dikter.

26 april Kvinnans ställning i Spanien. Birgitta Gustafson inleder.

28 april–22 maj KVINNFOLKS vårsalong. Kvinnor skildrar kvinnors verklighet och visioner. Måleri, grafik, teckning, skulptur. Alla kvinnor välkomna med bidrag senast 8 april.

17 maj Språket som maktmedel. Hur gör vi språket till vårt? Birgit Lundin inleder.

31 maj Violetta Parra och annan sång från Chile. Programmen börjar i regel klockan 19.

Bröd och rosor

Ett bokcafé öppnades också till jul i Göteborg. Det heter "Bröd och rosor" och ligger på Haga Nygata 13, Göteborg.

Ännu ingen telefon eller fasta tider. "Bröd och rosor" drivs av en förening med en kärntrupp av Grupp 8-tjejer.

Broderi och politik...

Den 3 november förra året skulle utställningen "Palestina lever" ha öppnats i SIDA:s U-FORUM i Stockholm. Anne Lidén och Annika Rosenberg i Svensk-arabiska kvinnogruppen hade sedan lång tid jobbat med att samla material för att kunna visa den speciella palestinska broderikulturen och sprida kännedom om den palestinska kvinnans historia. Utställningen skulle handla om broderiverkstäderna i flyktinglägren och om det palestinska samhället före 1948. Den arabiska kvinnan, brukar ofta felaktigt framställas som passiv och kulturlös. Nu skulle gruppen visa den rätta bilden, hur de palestinska kvinnorna trots de miserabla förhållandena i lägren lyckas bevara sin kultur. Och om hur de på många andra sätt deltar i befrielsekampen.

Men SIDA stoppade utställningen kvällen innan den skulle öppnas. Man bröt kontraktet och menade att utställarna gått emot U-forums regler. Utställningen stoppades av politiska skäl och det uppstod en mycket egendomlig diskussion. Trots att man på SIDA tidigare sagt att U-forum skulle vara "en bikupa, där det ska surra av diskussion" så ville man plötsligt stoppa något som kunde väcka debatt.

Svensk-arabiska kvinnogruppen har nu besvärat sig hos regeringen över vad som hänt. En del av utställningen visades ett par dagar i november hos Kvinnfolk i Stockholm, men nu ligger allt nedpackat i lådor. I vår ska den dock ställas ut på Maneten i Göteborg och man underhandlar med Kulturhuset i Stockholm. Och från många håll i landet har man hört av sig och är intresserad av utställningen. Det är ett fantastiskt fint material, underbart vackra broderier på kläder och andra nyttoföremål, konst, smycken, glas, kuddar, dukar.

Svensk-arabiska kvinnogruppen kan nås c/o Rosenberg, Grevgatan 17, 114 53 Stockholm.

G.M.

FÖRSTAMAJ- BOKEN 1976 ska handla om VÅRT LAND SVERIGE

Den kan handla om det svenska landskapet, om den historia vi själva minns. Den kan handla om oss som nu lever och arbetar i Sverige, vare sig vi är födda här eller flyttat hit. Den kan handla om Sverige i ett större sammanhang: de multinationella företagen, monopoliseringen, stormakternas spel. Den kan handla om trångsynt byråkrati, miss-tänksamhet, ensamhet, klassförtryck.

"Den måste ge en bild av Sverige som gör det lättare för oss att förstå varandra och vår verklighet — vår historia och vår framtid"

(Ur uppropet om 1 maj-boken)

**Skicka ditt bidrag till
Ordfront,
Fack,
104 32 Stockholm**

Publicerade bidrag honoreras. Foton och teckningar utom omslagsförslag måste vara i svartvitt.

**BIDRAGEN MÅSTE
VARA INNE
SENAST 1 MARS 1976**

Konst i Köpenhamn

Över ingången till den väldiga kvinnoutställningen som fram till jul fyllde Konstakademin vid Kongens Nytorv mitt i Köpenhamn hängde den danska flaggan. I det vita korset läste vi texten *Kvinderne baerer den halve himmel på deras skuldre*. På gården pulserade — tändes och släcktes — ett stort skulpterat rött hjärta.

Två grupper kvinnliga konstnärer har gjort utställningen som har sitt ursprung i Kvinnofestivalen i Köpenhamn 1974. Då träffades den första kärnan i det som nu är "Kvinnokonstgruppen XX" (dubbel-x:et betecknar de kvinnliga könskromosomerna) kring konsttältet i Faelledparken och beslöt att fortsätta arbeta tillsammans. Sedan september det året har gruppen bestått av cirka 40 tjejer, mest konstnärer och konststuderande men också några konsthistoriker. I våras visade det sig att en annan mindre grupp som kallar sig "Rejsning" ville ställa ut på Konstakademin ungefär samtidigt och så slog sig de två grupperna ihop.

"Att låta tingen växa ur öppenhet och tillit, att avskaffa inbördes konkurrens har varit vårt första mål" står som rubrik till katalogens förord. Viljan att acceptera varandra, att låta var och en stå för sina idéer har enat alla

dess konstnärer i ett gemensamt försök att uttrycka sin syn på våra könsroller och vår situation i dag. Men bristen på samlande grepp för övrigt gjorde denna jätteställning både ojämn och svåröverskådlig.

En viktig samlingspunkt var det stora bokbordet i entrén och där började också gruppen "Rejsnings" svit på sju utställningsrum som var den mer genomarbetade delen av utställningen. I det första rummet som visade en kyrkogård gravsattes bokstavligen de gamla kvinnomyterna. Ett kyrkorum "där skuld, synd, förlåtelse steks över masochismens eld" häcklade kyrkans dubbelmoral både vad gäller kärlek och pengar. Ett infernaliskt kontorslandskap gestaltade KAOS i det teknokratiska manssamhället; ett par minuter i det rummet med blinkande lampor, ringande telefoner, vilseledande speglar och våldsam oväsen fick det att knotta sig på kroppen.

Någon politisk analys eller kommentar till kvinnokampen i dag hittade jag inte på utställningen. Den röda tråden var viljan att hitta nya uttryckssätt, ett formspråk för den nya medvetenheten. Och arbetet går vidare; ett centrum för kvinnokonst i Köpenhamn är nästa mål.

Anna Lena Lindberg

PLO i Stockholm

PLO, den palestinska befrielse-
rörelsens huvudorganisation, har
öppnat informationskontor på
Tulegatan 49 i Stockholm. Konto-
ret har ingen officiell karaktär,
eftersom den svenska regeringen
bara erkänner regeringar eller
rörelser som kontrollerar ett
visst område diplomatiskt. Från
palestinskt håll hade man begärt
att få bli erkänd som diplomatisk
representant, men det gick UD in-
te med på.

PLO kämpar för att upprätta
det palestinska folkets nationella
rättigheter, säger Daoud Kalouti,
som leder kontorets arbete. Vår
kamp riktar sig mot sionismen,
den ideologi som förespråkar att
Palestina ska vara en enbart ju-
disk stat, där vårt folk, palesti-
nierna, saknar både hemortsrätt
och medborgerliga rättigheter.

Kalouti är svensk medborgare,
född i Jerusalem. Han är bosatt i
Sverige sedan flera år. Han be-
sökte sitt hemland för fyra år
senast, då arresterades han av is-
raeliska polisen.

På öppningsdagen samlades
många av det palestinska folkets
vänner på PLO-kontoret för att
önska lycka till med informa-
tionsarbetet, och man kunde enas
om att opinionen i Sverige bör-
jar svänga åt rätt håll, även om
det går långsamt.

G.M.

Vad händer efter Mexiko?

Det kan du få veta om du läser
Världsaktionsplanen som antogs
på mötet. Den innehåller visionä-
ra målsättningar för att främja
kvinnornas ställning i samhället,
i arbetslivet och i privatlivet.

Det är en bra utgångspunkt för
det konkreta arbete som behövs
för att nå de mål som ställs upp i
planen. Den är värd att studera.
Du kan rekvidrera Världsaktions-
planen till portokostnad ifrån
SKV, Box 3120, 103 62 Stockholm.

Temamöte om medelåldern

När 4/75 av Vi människor kom ut i
september med bla artiklarna
"Kärleken som begränsning",
"Männens samhälle och kvinnor-
nas familjer eller...?" 6-timmars
arbetsdag", tyckte vi i SKV:s
Stockholmsdistrikt att vi borde
följa upp det intresse och den res-
pons som numret fick.

Vi bjöd in Gunilla Thorgren,
författarinna till en av artiklar-
na, och prenumeranter på Vi
människor till ett "snack" utifrån
4:an. Vi blev ett femtontal kvinnor
på mötet, och det blev ett mycket
fint möte. Där fanns inget "mötes-
tryck" med ordförande, sekre-
tare och protokoll. Nej, istället en
fritt flödande och befriande dia-
log mellan kvinnor i olika åldrar.

Nu, när jag skriver detta, plane-
rar vi för fullt nästa temamöte.
Temat blir "Medelålders kvin-
nor — myterna och verkligheten",

alltså utifrån 5/6-75. Vi anordnar
det tillsammans med Kvinnfolk,
en grupp kvinnor med anknyt-
ning till kvinnorörelsen, i deras
bokhandel-samlingslokal här i
Stockholm. Tillsammans med
dom som medverkade i "medel-
åldersnumret", har vi inbjudit vå-
ra prenumeranter och medlem-
mar, men också utlyst mötet för
allmänheten.

Temamötet blir i lite större for-
mat än tidigare. Och vi hoppas på
en spännande och stimulerande
dialog mellan medarbetarna i Vi
människor och läsarna; mellan
kvinnor i medelåldern; och i ett
större perspektiv mellan kvinnor
ur olika generationer.

Också nästa nummer, 2/76: *Ton-
årsvärlden*, kommer att följas
upp av liknande temamöten i
Stockholm, Göteborg och Malmö.

B.Ö.

Hildur Lönnström

Det är med sorg och saknad vi
tänker på att Hildur Lönn-
ström lämnat oss. Under
många år var hon vårt fasta
ankare i Porjus, och lade ner
ett stort arbete för vår tid-
ning. För de som följer redo-
visningen i vår tidning över
SKV:s Vietnaminsamling är
hennes namn välbekant: varje
månad kom det bidrag från
henne och från andra som hon
inspirerat.

Hildur var till sitt kynne en
mycket verksam, modig och
varm människa. Följaktligen
blev hennes liv en enda lång
arbetsdag för det hon ställde
högst: kampen för freden och
för ett bättre och ljusare liv åt

människorna. Och det var så
självklart för henne att freds-
arbete och politisk verksam-
het också innebär solidaritet
i handling med dem som bär
de tyngsta bördorna i kampen
för fred och social rättvisa.
Som hon gladdes åt det viet-
namesiska folkets seger!

En av hennes nära vänner
skrev till oss:

"Med Hildur har en epok
försvunnit från Porjus. Som
en av de första kom hon hit
med sina föräldrar. Det är
många Porjusbor som kom-
mer att sakna henne. Här i
Porjus har de alltid gått till
Hildur med sina bekymmer
och alltid har hon hjälpt så
mycket hon förmått... Jag
skulle önska att jag kunde
fortsätta kampen där hon slu-
tade. Det vet jag att jag inte
kan men jag lovar att göra det
jag förmår. För vad Hildur
har gjort det kan jag aldrig
glömma..."

Det är inte bara i Porjus
man känner så. Hildur Lönn-
ström kommer att leva i min-
net hos många många av oss
som i henne mötte en männi-
ska av osedvanlig resning och
osjälviskhet.

V.S.

Hjördis Levin och Harriet Clayhills om sexualdebatten och dubbelmoralen i Sverige 1880 - 1911:

Den här artikeln är en av tre om den sexualpolitiska utvecklingen i Sverige fram till idag. Den ingår i Vi Mänskors serie "Det frivilliga föräldraskapets samhälle". Hjördis Levin doktorerar på abortens och preventivmedlens historia. Harriet Clayhills, journalist och fil kand., forskar i nyare kvinnohistoria.

"Kärlek utan barn" — en samhällsfara?

"Derföre borde hvarje äkta par, som en gång fått blicken öppnad för detta förhållande, anse det som en helig pligt, ja den heligaste av alla pligter, att icke obetänksamt öka sin familj utöver 2 eller 3 barn."
— Ur föredraget "Några ord om samhällsolyckornas viktigaste orsak och botemedel, med särskilt Afseende på dryckenskapen", hållet 1880 av sedermera professorn i nationalekonomi Knut Wicksell.

Det var de s k nymalthusianska tankegångarna Knut Wicksell genom detta föredrag presenterade för svensk publik. Det kom i tryck samma år. Wicksell hävdade att dryckenskapen berodde på fattigdomen, som i sin tur borde bekämpas bl a genom barnbegränsning.

Idag tycker vi inte att dessa synpunkter är särskilt upphetsande, men i det oscarianska Sverige väckte de sensation och förargelse. Wicksell var vid denna tid fil kand i Uppsala och 29 år gammal. Han varnades av universitetsmyndigheterna för att ha spritt omoraliska läror och

han blev givetvis utfrusen från umgängeslivet i staden.

Wicksell hade därmed inlett sin hedersamma bana som förargelseklippa för de samhällsbevarande bland sina landsmän. Den skulle senare medföra bl a två månaders fängelse 1909 för medverkan i skriften "Tronen, svärdet, altaret och penningpåsen". Wicksell hade ett ovanligt civillikurage som präglade också hans privatliv. Han levde i celibat till 38 års ålder hellre än att gå till prostituerade. När han slutligen fann en värdig livsledsagerska, juristen Anna Bugge (aktiv inom freds- och kvinnorörelsen) — ja, då ingick de två samvetsäktenskap hellre än att godta den tidens vigselformulär och det förödmjukande omyndighetstillstånd, som äktenskap då medförde för kvinnan. I Nordisk familjebok står det att de "förenades" 1889.

Nymalthusianerna var farligare för det borgerliga samhällets institutioner än de tidigare anhängarna av den engelska nationalekonomen Robert Malthus. Han hade med stor kallsinnighet hävdad, att nöd och elände var ett av försynens medel att begränsa en befolkningstillväxt, som de tillgängliga närings-

medlen inte kunde bära. Socialhjälp gjorde därför bara ont värre. Avhållsamhet och sena äktenskap var bote-medlet; särskilt borde man hos de fattiga klasserna inpränta, att försörjningsplikten för barnen uteslutande ålåg föräldrarna.

Nymalthusianerna såg an norrlunda på uppkomsten av den sociala nöden och ville inte predika sexuell avhållsamhet. De gick däremot in för preventiva medel och metoder. I England började försöken att sprida upplysning om födelsekontroll redan på 1820-talet, men först på 1870-talet nådde de resultat och då bland den övre medelklassen.

"I forntiden förde tvåbarnssystemet Grekland och Rom mot undergången. Det torde göra detsamma med våra folk, därest det blir allmän folksed."
Professor P.E. Fahlbeck i artikel om Nymalthusianism, Nordisk Familjebok 1914.

När Knut Wicksell höjde sin röst för barnbegränsning, höll Sverige på att utvecklas från agrarland till industrisamhälle. 70-talet brukar betecknas

Frida Stéenhoff (1865—1942) författarnamn Harold Gote. Feminist och författare, förespråkare för kärlekens skiljande från barnalstringen och kritiserade hårt familjeinstitutionen och det ekonomiska beroendet inom den.

som det industriella genombrrottets tid, men ännu var det långt fram tills industrin kunde försörja alla de människor som tvingades att bryta upp från sin hembygd och söka sin utkomst i de större städerna.

Många drog till städerna och fabrikena, över en miljon emigrerade till Amerika, på landsbygden växte lantarbetarproletariatet.

Levnadsförhållandena var dåliga överlag antingen man var statare, industriarbetare, gruvarbetare, sågverksarbetare eller tjänade hos herrskapen. Arbetstiden var lång, födan knapp, smuts och ohyra orkade man inte hålla från livet och allt detta skapade stora risker för lungsot och engelska sjukan plus en hög spädbarnsdödlighet — i synnerhet bland de många utomäktenskapliga barnen. Dessutom fick de fattiga höra att deras nöd berodde på lättja, spritmissbruk och slöseri.

Välbeställda bönder, små-

borgerliga hantverkare och köpmän samt en begynnande tjänstemannaklass bildade ett mellanskikt i samhället. En första generation av en ny slags lägre medelklass började märkas: de handlare och småföretagare, köpmän och industriledare, som fått sin chans genom näringsfriheten och industrialiseringen. Men ännu hade detta skikt inte börjat tränga undan den gamla konservativa överklassen, som höll hårt på sina maktpositioner.

En viktig del av detta samhälles ideologiska överbyggnad utgjordes av den viktoriańska sexualmoralen, fysiskt manifesterad i kungaparet Sophia och Oscar.

Enligt denna moralsyn skulle sexuellt samliv förekomma endast inom äktenskapet och ha som enda uppgift att avla barn. (Jmfr prästen hos Albert Engström, som visar fram sin talrika barnaskara för en kollega och säger: "Jag försäkrar kära bror, intet av dem är tillkommet i köttslig lusta...")

Födelsekontroll genom preventivmedel skulle, hävdas från detta håll, leda till lösaktighet och ett "djuriskt" leverne. Det asketiska draget i kristendomen var infogat i ett strävsamhetsideal, som var typiskt för medelklassen, men som aldrig hade efterlevts av vare sig aristokratin eller underklassen. Idealet var puritanskt, något som överallt har hört samman med det inledande skedet av kapitalismen, då det gällde att samla medel, "ackumulera kapital".

Kombinationen av moraliska och ekonomiska argument ledde till resonemang sådana som att sädesvätskan borde "sparas", och "sublimeras" i idogt arbete. Barn- och ungdomssexualitet utmålades i de hemskaste färger. Men det var i sin ordning att gifta bort tonårsflickor med betydligt äldre män!

"Full sexuell tillfredsställelse uppnås bara när han kan ge sig helhjärtat hän åt njutningen, vilket han inte vågar göra tillsammans med t ex sin väluppfostrade hustru. Följaktligen kommer hans behov av ett mindre upphöjt föremål, en moraliskt underlägsen kvinna - -"

(Sigmund Freud i "Contribution to the psychology of love"

Den viktoriańska moralen fungerade som bekant inte i praktiken. "Dubbelmoralen" blev allt vanligare: medelklassens män hade sexuella förbindelser både innan de gifte sig och vid sidan av hustrun, oftast med kvinnor ur de lägre skikten.

Det fanns ju ett kvinnoöverskott som tvingats in till städerna och fick ta sig fram som sömmerskor, bodmamseller, uppasserskor, pigor o s v. Dessa kvinnors dåliga lön och oskyddade ställning gjorde dem till ett lätt byte för män ur medel- och överklassen. Många män drevs till lösa förbindelser genom att kostnaderna för att skaffa sig hem och hustru var höga och alltså något som måste vänta tills de skapat sig en "ställning".

Dubbelmoralen försvarades dessutom ofta genom hänvisningar till mannens obetvingliga könsdrift. Det var en naturkraft som *måste* få utlopp. Kvinnan däremot kunde behärska sig, för hon antogs ha en svag, ja så gott som obefintlig sexualitet.

Det ingick i denna tankegång att hustrun betraktades som en "helig" modersgestalt, en hemmets ängel som skulle skyddas från att ta del i den stenhårda konkurrensens värld, som var mannens. Den skyddade hustrun på sin piedestal var också ett bevis för att mannen nått framgångar

*Anna Bugge (1862–1928).
Jur kand. ordförande i
Norsk kvinnesakforening,
hävdade likalönsprincipen.
Deltog i freds rörelsen och
rösträttsrörelsen.*

i sitt arbete (och arbete var medelklassidealet nummer ett).

Dubbelmoralen fick ödesdigra följderna och blev ett verkligt samhällsproblem. De ogifta mödrarna behandlades hårt och gick ofta under. De utomäktenskapliga barn som överlevde vanvård och sjukdomar kom sällan loss från bottenskiktet i samhället.

Könssjukdomarna spreds enormt och trängde in i de borgerliga hemmen. Unga hustrur smittades av sina syfilissjuka män och födde smittade barn.

Allt detta var bakgrunden till, att Knut Wicksell och de andra nymalthusianerna ville

ha inte bara barnbegränsning, men också en ny sexualmoral. De ville ha rätt till sexuell tillfredsställelse och slippa välja mellan celibat och prostitution. De ville avskaffa den orenlighet som dolde sig bakom det borgerliga äktenskapspets snygga fasad. De ville få ekonomiska möjligheter att gifta sig i någorlunda ung ålder (äktenskapsfrekvensen hade varit i stadigt sjunkande sedan 1835), men också kunna leva i fria förhållanden, baserade på parternas ömsesidiga kärlek och sympati.

Och dessa ideal stod i växelverkan med ekonomiska teorier, tex åsikten att nyinvesteringar och konsumtion var lika viktiga faktorer i en expanderande kapitalistisk ekonomi som kapitalackumulationen. Därför passade nymalthusianernas sexualmoral bättre in i ett dynamiskt kapitalistiskt samhälle än den puritanska synen, som var en kvarleva från kapitalismens inledningsskede. Detta krav på en sexualmoral kunde också förenas med medkänslan för de fattigaste inom arbetarklassen och deras barnskador.

Som bekant diskuterades moralfrågorna och äktenskapet som institution livligt i tidens litteratur, med Ibsen, Björnsen och Strindberg i spetsen. Också kvinnliga författare började blanda sig i debatten, tex Amalie Skram i Norge

"Hun havde anset sig for hans Ejendom og set paa sit Egteskab i alt Fald med Respekt; og det havde liksom holdt sammen paa hende, men nu! Hun følte sig som en Kvinde, der af Mangelighedshensyn vælger at leve af Skjøgeri."

Amalie Skram i Constance Ring, 1885

och Victoria Benedictsson i Sverige.

Frågan om barnbegränsning, som Malthus hade tagit upp enbart på grund av den hotande överbefolkningen, hade visat sig oupplösligt sammanvävd med kvinnofrågan.

I reformarbetet ingick också kampen för gift kvinnas äganderätt och myndighet. En sådan reform var av intresse både för kapitalets rörlighet och för att befria de gifta kvinnorna från deras beroende av sina män. I det borgerliga skiktet gällde arv och egendom, för de fattiga kvinnorna gällde det främst rätten till deras egen arbetsförtjänst.

Hur förhöll sig kvinnorörelsens olika grenar till sexualdebatten?

Ett visst krav på uppröjning i det moraliska tråsket kom från den religiöst präglade Federationen, bildad 1878 för att bekämpa den reglementerade prostitutionen. Federationen accepterade den traditionella sexualmoralen och kunde därför förena religiösa personer, anständigt gifta konservativa kvinnor och radikala ogifta kvinnor som hade medkänsla med de prostituerade. Läkarna Ada Nilsson, Karolina Widerström, Alma Sundquist och Julia Kinberg tog tidigt upp kravet på allmän sexualupplysning.

Den borgerliga kvinnorörelsen som sådan var försiktig i sexualdebatten och talade inte högt om födelsekontroll genom preventivmedel.

Sagt i januari i år av några kvinnor som deltog i den tidiga kvinnorörelsen, intervjuade av Hjärdis Levin:

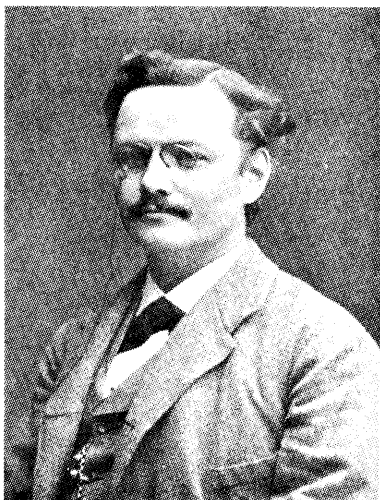
"I den egentliga rösträttsrörelsen var preventivfrågan inte något aktuellt ämne". Märta Tamm-Götlind, aktiv i rösträttsrörelsen från 1905.

"De som arbetade för rösträtten gick hand i hand med dem som arbetade för kvinnornas rätt till utbildning och tjänster och där togs inte preventivfrågan upp." Greta Wie-

selgren, student 1920, skrev om kvinnors behörighet till statstjänst.

"Det absolut viktigaste som hänt sedan jag var ung (född 1900) är preventivmedlen. Numera behöver det bara födas önskade barn och ungdomen kan öppet visa sina ömhetskänslor. Under hela min fertila tid var preventivmedel i lag förbjudna."

Sigrid Hultare, f d telegrafanställd, aktiv i rösträttsrörelsen.

Knut Wicksell 1851–1926
nymalthusian, ivrig förespråkare för barnbegränsning och nykterhet. Publicerade skrifter och satt fängslad. Professor i nationalekonomi.

De frågor som drevs mest var rätten till utbildning och arbete för ogifta kvinnor samt äganderätt och myndighet för gifta kvinnor. Mot underklassens kvinnor intog dessa damer en omhändertagande attityd: de ville skydda dem från att bli prostituerade och i stället göra dem till duktiga tjänarinnor och liknande.

Den socialdemokratiska arbetarrörelsen, som startade på 1880-talet, visade till att börja med inte något större intresse för nymalthusianismen utan hävdade att en rättvisare fördelning skulle lösa försörjningsfrågorna. Arbetarrörelsen kämpade för nykterhet och folkbildning, men

organisationsfrågorna framstod som de viktigaste i klasskampen. SAP bildades 1889, LO 1898. Arbetsgivarsidan svarade bl a genom att 1902 bilda SAF. Den hårda kampen på arbetsplatserna med lönekrav, strejker, lockouter och förhandlingar kulminerade 1909 i storstrejken. Den blev ett svårt bakslag för arbetarklassen, men organisationsarbetet fortsattes med seg energi.

Sveriges befolkning uppgick nu till ca fem och en halv miljoner, men födelsetalen höll på att sjunka. Trettio år av propaganda för födelsek kontroll hade trots allt medfört vissa resultat. Industrin hade ökat sin andel av sysselsättningen, men de arbetande människornas levnadsstandard hade inte stigit nämnvärt.

Nymalthusianismen var fortfarande aktuell.

Under storstrejken hade den socialdemokratiska ledningen drivit en återhållsam taktik och på olika sätt stävjat de anarkistiska och revolutionära elementen.

Deras ledargestalt var Hinke Bergegren, som hade utslutits ur SAP redan 1908. Hans "unghinkar" hade tillsammans med socialdemokratiska ungdomar drivit antimilitaristisk propaganda samtidigt som de gärna ville störta "tjyvsamhället" med våld. Sedan 1904 ledde Hinke tidningen "Brand" och agiterade i den mot både partiet och kapitalismen.

1734 Lag om kyrklig vigsel. Krav på kvinnans oskuld vid ingången av äktenskapet. Straff för "lönskaläge". Lag om barnamord, uppsätligt eller icke uppsätligt belagt med dödsstraff.

1759–1778 avrättades 217 personer för barnamord.

1778 Barnamordplakatet (gav kvinnor möjlighet att föda sina barn anonymt).

1778–79 års riksdag. Dödsstraffet för uppsätligt barnamord slopades.

1845 Kvinnor fick lika arvsrätt med män.

1847 Reglementeringen (prostituerades anmälningsplikt för hälsokontroll) infördes i Stockholm.

1848 En kvinna (Sophie Sager) stämmer för första gången en man för våldtäkt.

1858 Ogift kvinna myndig vid 25 år.

1861 Dödsstraffet för uppsätligt barnamord slopas.

1873 Föreningen för gift kvinnas äganderätt.

1875 Föreskrifter om den reglementerade prostitutionen i Sverige.

1880 Knut Wicksell talar om födelsek kontroll genom preventivmedel.

1884 Ogift kvinna myndig vid 21 år.

1884 Fredrika Bremerförbundet bildas.

1887 Sedlighetsfrågan diskuteras i Verdandi. Hinke Bergegren framträder.

1889 SAP bildas.

1892 Stockholms allmänna kvinnoklubb bildas.

1898 LO bildas.

1902 Storstrejk tre dagar för rösträtt.

1902 SAF bildas.

1903 Reglementeringskommittén tillsätts.

1907–09 Ny äktenskapslag. Rätt att ingå borgerligt äktenskap.

1909 Storstrejk

1910 32,3 av svenska folket arbetar i industri och hantverk (14,6 1870, 21,0 1890).

1910 "Kärlek utan barn".

1910–11 Preventivlagen (förbud att sprida kunskap om preventivmedel).

Kl. 8.00 torsdagen den 12 februari startar

årets stora BOKREA

Massor av böcker inom alla områden

Öppettider: 19/2 8–19, 20/2 9–19, 21/2 9–16

söndagen 22/2 12–16, 23/2 9–19

Sveavägen 41 Tel 08/20 50 80

kulturcirkeln

Hinke Bergegren (1861—1936). Socialist, antimilitarist, mot prostitution och hyckleri, för barnbegränsning. Skribent, debattör, föreläsare, fängslad och utesluten ur det socialdemokratiska partiet.

**"Med få ord kan sägas att proletariatet är försvunnet i samma stund som konceptionen allmänt har blivit en handling av reflekterande vilja och kritiskt omdöme".
Frida Stéenhoff i "Humanitet och barnalstring" 1906**

Både ungsocialister och socialdemokratiska ungdomar hade vid denna tid blivit ivriga nymalthusianer. Många socialdemokratiska kvinnoklubbar inbjöd den feministiska författarinnan och nymalthusianen Frida Steenhoff som talare. Det fanns också en falang socialdemokratiska kvinnor som var starkt emot hela riktningen Hinke—Frida, dels av principiellt avståndstagande från anarkismen, dels av ett slags gammalmoralisk inställning. Till dem hörde Kata Dalström.

Socialdemokratins ledning förhöll sig kallsinnig till hela frågan om barnbegränsning och det bidrog till att den fascinerande talaren Hinke hade

sådan stark appell till många kvinnor inom rörelsen.

När man studerar nymalthusianernas budskap, slår det en dock hur litet det ställs i samband med kvinnans frivilliga moderskap. Först och främst är det de arvshygieniska skälen som återopas. Men nymalthusianerna erkände i varje fall kvinnans rätt till en egen sexualitet.

Våren 1910 höll Hinke sitt föredrag "Kärlek utan barn" i Folkets Hus. Han uppmanade åhörarna att använda preventivmedel och föda färre barn åt slavsamhället. Det blev remarkabla rabaldermöten och Hinke fick åtal på halsen.

De samhällsbevarande elementen rörde på sig ända därhän att justitieministern lade fram ett förslag om ändring av 18 kap. 13 § i strafflagen för att i fortsättningen kunna hindra liknande tilltag.

**"Ja, jag anser för min del, att ingen läkare har skyldighet att någonsin meddela upplysning om användandet av dylika medel, ej ens i de fall där en kvinna lider av en sjukdom, som skulle göra graviditeten livsfarlig."
Baptistledaren Jakob Byström citerar ett läkaruttalande i riksdagsdebatten 1910.**

Till den officiella motiveringen för lagförslaget hörde oro för folkminskning, försvagning av försvaret och den allmänna moraliska upplösningen.

Lagen antogs utan votering i första kammaren. I andra kammaren blev det i varje fall diskussion innan den antogs med 110 röster mot 96. Carl Lindhagen frågade tex, om avsikten var att reservera preventivmedlen för överklassen, eftersom lagen inte förbjöd användning, men väl upplysning om sådana medel?

Den nya lagen stadgade

straff för den som offentligt utställde, kringförde eller gjorde reklam för preventivmedel, ja också för försäljning av sådana, men användningen i och för sig förbjöds alltså inte uttryckligen.

Preventivlagen uppmunttrade till mycket smussel, men åtlyddes aldrig i praktiken. Uppmärksamheten kring dess tillkomst väckte ännu större intresse för frågan, en ökad medvetenhet. De svenska födelsetalen sjönk raskt och nådde 1934 ett bottenläge (lägst i hela världen). Som sexualpolitisk åtgärd var lagen ett uppenbart misslyckande. Den kunde inte stoppa uppkomsten av en ny sexualmoral som stod i bättre samklang med den föränderliga ekonomiska strukturen än den viktorianiska. Men lagen bidrog till att sexualupplysningen länge kom att ligga på en låg nivå.

När nativiteten minskade, trots att preventivmedel var svåråtkomliga, skedde det till det höga priset av en omfattande abortverksamhet. □

Preventivmedel år 1910

- Kondom ("gummi" "tarm")
- Olika slags pulver och lösningar "vilka påstås ha den egenskapen att dräpa sädesdjuren"
- Små kulor av kakaosmör med en tillsats av tio procent borsyra eller ett milligram sublimat.
- Mjuk, fin i savag aspetin eller ättika fuktad svamp som anbringas framför modermunnen.
- "Mensingaringen", konstruerad av tyske läkaren Hane-Mensinga, utprovad på holländska arbetarkvinnor 1882. Halvklotformig gummihinna omgiven av en böjlig sk urfjäder, först av stål, senare av kautschuk (Pessarets föregångare).

Tanzania:

Från jordbruk till låglön på västerländskt manér

Text och foto: Marie Nilsson

En kär fritidssysselsättning i Tanzania är att kamma varandras hår omgivna av barn. Här sitter Aoria tillsammans med sin dotter Happy och blir kammad av väninnan Leonida.

Sommaren 1975 åkte jag och min kille för att besöka en vän som arbetar i Tanzania. Ett frapperande intryck från den resan var mäns och kvinnors olika sysselsättningar, ibland uppfattade jag det som olika världar. När jag åkte buss genom landet, kunde jag över fälten se långa rader av kvinnor komma gående med plåtdunkar eller vattenkrus på huvudena. Antingen på väg att hämta vatten eller på hemväg med tung last. Eller med grönsakstyngda korgar på väg till eller från marknaden, med ett spädbarn uppknutet på ryggen. Kvinnor som arbetade med hackor på fälten eller i "chamban" — trädgården. För det mesta kvinnor med tunga bördor och hårt arbete. Men förstås också kvinnor som förmodligen inte behövde slita så mycket eller som hade paus.

Männen arbetade förstås också men enligt vad jag tyckte inte med lika tungt arbete och inte lika ofta som kvinnorna. Och i många andra sysselsättningar. Skräddare, bankpersonal, chaufförer, reparatörer, mekaniker, alla höga befattningar; det mesta lönearbetet hade manliga innehavare. På landsbygden var lönearbete inte så vanligt och ofta satt männen i skuggan under ett träd eller de drack öl på baren eller hemma hos varandra. Jag såg nästan aldrig män och kvinnor till-

Tanzania. Ett land som är drygt dubbelt så stort som Sverige med cirka 14 miljoner invånare. Under Väst-europas imperialistiska strävanden i slutet av 1800-talet tog Tyskland kontrollen över Tanganyika, som landet då hette. Efter första världskriget erhöll England Tanganyika som mandat under Nationernas Förbund. I december 1962 blev Tanganyika en självständig republik med Julius Nyerere som president. Namnet Tanzania är från 1964 efter unionen mellan Tanganyika och ön Zanzibar.

TANU är det enda parti som tilläts på fastlandet. TANU har en kvinnoorganisation, UWT, och en ungdomsorganisation, TYL. "Arushadeklarationen" utstakade 1967 principerna för Tanzanias politik. Grundtankarna är att viktigare produktionsmedel bör ägas av folket och att landet i största möjliga mån ska lita till egna resurser. President Nyerere brukar tala om afrikansk socialism som en väg för Tanzanias folk.

Genomförande av ujamaa-byar är en del av politiken. Ujamaa betyder storfamilj eller familjegemenskap. I ujamaa-byarna ska inriktningen på samarbete, ömsesidig respekt och ansvar utvecklas, jorden ska ägas och brukas kollektivt och överskott ska likaså fördelas kollektivt. Motstånd till att flytta ihop i ujamaa-byar har varit stort i vissa regioner. Tanzania räknas som ett bland de 25 fattigaste länderna i världen. 90 procent av befolkningen bor på landsbygden och försörjer sig genom jordbruksarbete och i vissa regioner också boskapsskötsel. Jordbruken är ofta små och det mesta arbetet utförs manuellt med enkla redskap.

Analfabetismen uppgick 1970 till 80 procent, bland kvinnor upp till 97—98 procent.

sammans. Män promenerade med män, ibland hand i hand. Kvinnor umgicks med andra kvinnor.

Jag blev förvånad över att på kvällar se kvinnor sitta ute på pubar och dricka öl som riktiga karlar. Men det åtskillda mönstret var detsamma. Kvinnobord och mansbord, med få undantag. Det var inte ovanligt att någon hade ett spädbarn med sig. Men jag kunde nästan aldrig bli klok på vem som var mamman, eftersom kvinnorna turades om att ha barnet i knät och sköta om det.

Vi bemöttes med vänlighet och respekt. I synnerhet min kille. Jo, alla var också vänliga mot mig men respekten fanns inte alltid med. Eller rättare, jag respekterades som person med lägre social status. På restauranger serverades maten först till överhuvudet. Ett mönster där det i alla fall finns konsekvens, fjärran från våra "ridderliga" restaurangmanér. När vi blev presenterade eller presenterade oss för nya personer, företrädesvis män, hälsade de alltid först på min kille och ibland inte alls på mig.

Över huvud fördes samtal i första hand mellan män. Sánt kändes ju lite snopet, att inte självklart få vara med. Fast liknande händer ju också i vårt frigjorda land, fastän jag inte uppfattar det lika starkt.

Vi bodde i Bykoba, som ligger vid Viktoriasjön i nordvästra Tanzania. I "vårt" hus bodde två SIDA-anställda killar. Där fanns också några tanzanianska tjejer i 20-årsåldern, en bodde permanent tillsammans med en av killarna, de andra kom och gick.

Värre var då att det som jag är van att göra hemma, diskutera, arbeta med, syssla med på fritid, i Tanzania sammanföll med vad männen sysslade med. Plötsligt levde jag i en mansvärld och det

kusliga var att jag kände större gemenskap med männen än med kvinnorna. Det här förstärktes förstås av att den vän som vi besökte var man och umgicks med andra män. Eftersom vi stannade kort tid och inte heller kunde språket fick vi mest ytliga kontakter.

Vi behandlades som gäster och blev upppassade, skam till sägandes kändes det inte obehagligt. Från början var det stort omöjligt att vi skulle utföra någon syssla med efterhand fick vi lite större befogenheter i köket. Jag fick också möjlighet att lära känna två av tjejkorna lite, men någon djupare kontakt fick vi aldrig. Dels var det språksvårigheter, dels upprätthöll de en distans till mig och dels kom jag ju från en annan planet. Så de berättelser om dem, som följer, blir förstås en subjektiv skildring från mig, byggd utifrån samtal, mina iakttagelser och mina värderingar.

Aoria, ogift mamma

Aoria, 20 år. Hon har en dotter på 2 1/2 år som kallas Happy. Aoria är inte gift. När jag träffade henne arbetade hon som fångvaktare på fängels kvinnavdelning i Bukoba.

Där fanns cirka 30 kvinnor att "vakta", de flesta avtjänade straff för att de sysslade med hembränning. (På samma fängelse fanns cirka 800 manliga fångar.) En del kvinnor hade sina barn med sig i fängelset och ibland ingick också barnpassning i Aorias arbetsuppgifter.

Aoria har flyttat till Bukoba från Karagwedistriktet, som ligger strax bredvid. Där gick hon i missionskola under en tid som i princip motsvarar vår gamla folkskola. Hon har kunskaper i knackig engelska. Sedan Aoria slutade skolan har hon försörjt sig själv. Eftersom hon har barn är hon tvingad att skaffa för-

Aorias vaktuniform har kort kjol, vilket annars är förbjudet utom på sön- och helgdagar.

sörjning. Hon har för det mesta arbetat i olika familjer, fast hon tycker inte sådant arbete är så bra. På fängelset tjänar hon drygt 400 shilling i månaden. Eftersom hon inte är fast anställd så får hon daglön och summan varierar lite. Lönen ligger strax ovanför minimilönen i Tanzania. Som alla statligt anställda har hon också fri bostad, ett litet hus utan badrum. Så hon kommer till "vårt" hus, som är ganska luxuöst, och tvättar. Ändå är Aorias lön inte hög, hon har ju också sin dotter att försörja.

Aoria är medlem i UWT — enhet för Tanzanias kvinnor. När hon arbetar hos staten blir hon automatiskt medlem. Gruppen i Bukoba som hon deltar i är ny och inte så stor. Medlemmarna träffas en eller två gånger i veckan. På mötena får kvinnorna lära sig sy,

de lagar mat och får kunskap i näringslära, de ägnar tid till handarbete, gör korgar, dukar och band. Ibland har de studiemöten, fast ännu har de inte talat så mycket om utbildning eller familjeplanering. (UWT har framställt en affisch om familjeplanering. Den föreställer en gravid kvinna med ett spädbarn på ryggen och ett litet större barn vid fötterna och den var försedd med texten: Den kvinnan borde planera sin familj. Jag såg affischen upphängd på flera olika ställen.) Däremot hade gruppen diskuterat avskaffandet av brudpris, det finns också på partiets program. Unga flickor är inte alls vänligt inställda till att fungera som handelsvaror, att bli utbytta mot ett antal kreatur. Många gånger är det deras föräldrar som då kan bestämma giftermålspartner. Unga kvinnor talar också mycket mer om sex än vad deras mödrar gjort. UWT arbetar i många byar och många kvinnor har anslutit sig frivilligt.

Daghem är en ganska sällsynt företeelse. När kvinnan har jordbruksarbete, kan barnen alltid finnas i närheten, när de blir större får de själva delta i arbetet. Eller större syskon tar hand om yngre. Men Aoria kan inte ta Happy med sig till arbetet. Ibland kan någon av hennes vänner, som flyttat hem till någon kille och sköter hushållet åt honom mot mat och sexuell uppställning, se efter Happy på dagarna. Ibland får Happy åka till mormor, när barnpassningen inte kan lösas på annat sätt. Aoria talar om en kurs för utbildning till förskollärare, som hon gärna skulle vilja gå.

Trots att ogifta mödrar inte är ovanliga, har de inget vidare anseende och i synnerhet inte på äktenskapsmarknaden. För en tid sen kom en lag, som erkänner ogift kvinna rätt till 30 dagars ledighet vid

barnafödelse. Hon kan alltså inte längre avskedas för att hon får barn. Lagförslaget följdes av en hätsk tidningsdebatt, där många insändare gav uttryck för inställningen att kvinnan bär ansvaret när hon blir med barn, med andra ord inga goda kvinnor föder barn utan att vara gifta. UWT lär ha intagit en reaktionär inställning till lagförslaget med argumentet att endast prostituerade betar sig så.

Aoria tycker inte det är svårt att vara ensamstående mamma. Happy kan vara oerhört jobbig mellan varven, hon kan nästan tjata ihjäl Aoria. Men Aoria vill gärna ha ytterligare två barn, de bör komma med cirka fyra års mellanrum. Då kan barnen hjälpa henne och varandra med tillsyn.

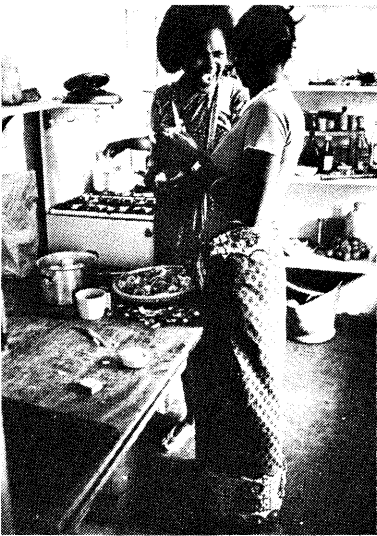
Pernina läser kontorskurs

Pernina är 18 år. Hon är född i Rwanda, ett litet grannland i väst. På grund av stamotsättningar där i samband med självständigheten flydde hon, i likhet med många andra, till Tanzania och bodde i flyktingläger. Hon har också gått i missionsskola men hon kan ingen engelska. När skolan efter sex år var avslutad, stannade Pernina hemma hos familjen och hjälpte till i arbetet där. Ibland åkte hon till Bukoba för att besöka någon eller några vänner.

Vid ett besök träffade hon Tom, en australiensare som arbetade med ett biståndsprojekt. Tycke uppstod och på Toms initiativ slog de sina påsar ihop. Det vill säga Pernina bodde under veckorna tillsammans med Tom i hans husvagn och ansvarade för hushållet medan Tom ansvarade för inkomsterna.

När Tom åker tillbaka till Australien, han har fru och barn där, blir Pernina ensam, såvida de inte har separerat innan dess. Det här är en osä-

Ett välbekant mönster...

Pernina skrattar mot sin väninna Leonida, som vänder ryggen till.

ker och tidsbegränsad försörjning för Perninas del, men arbetstillfällena för ogifta kvinnor finns det ont om liksom avlönade arbeten för kvinnor över huvudet taget. Och Pernina hade ju ingen utbildning så hon får ta vad som bjuds, såvida hon inte vill gifta sig för att bli försörjd genom tillgång till eget jordbruk att arbeta i.

Under den tid som vi träffades började Pernina utbildas sig. Hon läste en kurs med ämnena maskinskrivning, kontorsrutiner och bokföring. Det var ett privat företag som organiserade kursen, så det kostade pengar att delta och Tom betalade kursavgiften. Pernina får inga inkomster under den tid som kursen varar, så hon måste ännu ett tag vara ekonomiskt beroende för sitt uppehälle av Tom eller någon annan.

Pernina verkar vara mycket ambitiös i vad hon än sysslar med. Med samma uttrötthet som hon lagat mat och diskat, passar upp och är till lags, tar hon itu med läxorna till kursen. Kväll efter kväll sitter hon över böckerna och lär sig den engelska kontorsterminologin.

Varken Aorias eller Perninas situationer stämmer något vidare med det traditionella mönstret. Tidigare ägde klanen jord. När en man skulle gifta sig, tilldelades han av klanen för sitt hushåll tillfällig brukningsrätt till ett visst stycke jord. Kvinnan flyttade till hans klan. Mannen byggde hus till kvinnan och hon odlade jorden, mestadels ettåriga grödor, för att försörja sig och sina barn. Fick hon överskott från jordbruket, kunde hon i huvudsak själv råda över detta. Förutom arbetet i "chamban" ansvarade hon för barnskötsel, hushållet och de produkter som behövdes där. Mannen har odlat fleråriga växter och tagit hand om boskapen.

Kvinnan har betraktats som omyndig och har inte haft politisk medbestämmanderätt.

De tio procent av befolkningen som levte i städer har haft andra sysselsättningar, men såvitt jag förstått har kvinnorna befunnit sig i samma politiska underläge där.

Nu är Tanzania en stat med socialistisk politik och mycket i samhällsstrukturen håller på att förändras. Teoretiskt har kvinnor lika rättigheter som män. (Arushadeklarationen betecknar visserligen människan som en manlig person, men det är väl ett språkligt misstag?) Den patriarkala traditionen är dock stark. Männens betalar fortfarande brudpris för hustrun eller hustrurna, det är inte ovanligt med flera. Männens passas upp av kvinnorna, de har ett ljusårs försprång i erfarenheter av politisk aktivitet. Pojkar skickas i större utsträckning än flickor till skolor och utbildning.

Nya satsningar styrs också utav gamla värderingar. När

staten satsar på jordbruksutbildning för rationella jordbruk, är det männen som får utbildningen, trots att kvinnorna varit de som alltid arbetat med jordbruk. (Är det kanske vårt västerländska bistånd som med värderingar "hjälp" till här?) Kvinnorna får lättnader i sina arbetsuppgifter, till exempel genom stora vattenprojekt, så att de skall få tid över till andra sysselsättningar. Däremot har oftast nya sysselsättningar lyst med sin frånvaro.

På andra områden finns en utveckling som verkar positiv för en förändring av kvinnans situation. Alla barn ska gå i skola och det är i synnerhet kvinnor som deltar i vuxenutbildningen. Utbildningen kan bli en viktig faktor för kvinnorna, de får möjlighet till kunskap och därmed möjlighet till delaktighet i det samhällsliv de tidigare varit och fortfarande är utestängda ifrån.

Aoria och Pernina har tagit steget ut ur jordbrukarsamhället och lämnat både den trygghet och de krav som de sociala rollerna där utstakade. Och på det sättet är de inte vidare representativa för hur flertalet kvinnor i Tanzania har det nu. Båda tänker sig kvinnoyrken, och det är vad som finns till buds för dem. Och där tycker jag att jag börjar skönja ett mönster som samhällsomvandlingen pekar mot, ett inte helt obekant mönster. Mannen blir familjeförsörjaren och enligt den rollen måste han ha högre lön än kvinnan. De kvinnoyrken som finns bygger på en del av kvinnans tidigare uppgifter; vårdande och fostrande yrken med sämre lön. Precis som hos oss. □

Där finns en varm gemenskap som växer ur att man arbetar tillsammans och vet att man behövs.

Det är riskabelt att romantisera bilden av starka, säkra, stolta kvinnor. De är också arbetsdjur, utan utbildning, slitna av många förlösningar... Men det är vi som har rinnande vatten och två barn som verkar tröttare, modlösare, osäkrare, mer slitna.

Visst har vi mycket att lära ut men också mycket att lära.

Zambia:

Jämlika kvinnor ser män som överhuvuden

Text och foto: Louise Waldén

Den stora katedralen i Kasama i norra Zambia är full av människor. Nya kommer hela tiden, rör sig i takt med trummorna och den rytmiska musiken. Det är ärkebiskopens första mässa efter en två månaders resa till USA, Kanada, Europa. När själva mässan är över berättar han om sin resa för församlingen. Han talar länge på bemba, det lokala språket. Men ibland kommer ord vi förstår: 14th of July, two, twenty-four... Alla räknear, datum, tid är engelska därför att bemba saknar sådana ord. Det lär vara samma sak med många afrikanska språk.

Där i katedralen i Kasama anar jag hur svårt det är att "förstå" en annan kultur. Språket är vårt verktyg för att beskriva verkligheten, men det språk vi har formar också vår bild av verkligheten. Min västerländska begreppsvärld bygger ju på angivelser av klockslag, ordningsföljd, mått. Hur ser världen ut utan räknear?

Jag ser Zambia genom mina svenska glasögon, mäter med min kulturs mått, förbryllas, förvirras, är en främling. Jag lär mig en hel del om Zambia — men jag lär mig också mycket om Sverige. Ser tydligare särdragen, felen,

förtjänsterna i min egen kultur.

Resa mellan kulturer

Vi är ett tjugotal kvinnor från kvinnoorganisationer i Sverige, Norge, Danmark, Finland, inbjudna av respektive lands biståndsorgan till en två veckors studieresa i Zambia, i det internationella kvinnoårets tecken. Vi är grundligt förberedda, har haft ett gemensamt seminarium om Zambia, har försetts med mycket material för inläsning. Förväntansfulla stiger vi av flygplanet i Lusaka, huttrar litet i den 16-gradiga luften

ZAMBIA — f d Nord-Rhodesia är ungefär så stort som Skandinavien och har ca 4 milj. invånare varav ca 60 000 är icke-afrikaner. 46 % av befolkningen är under 15 år. Landet har ingen naturlig geografisk, kulturell eller språklig gemenskap, det har varit inflyttningsområde för folkgrupper från norr och söder. Det finns ett 70-tal olika stammar och ett 30-tal språk, indelade i 4 huvudgrupper. De flesta stammarna har matrilineära traditioner.

Zambias öde och livsnerv är kopparn — den är en av världens tre största kopparproducenter. Cecil Rhodes upptäckte koppar-tillgångarna i slutet av 1800-talet. Med våld, hot och falska löften underkuvades de viktigaste stammarna. Från 1889 till 1963 stod landet — kallat Nord-Rhodesia — i olika former under brittiskt inflytande. Sedan nationalistpartiet UNIP vunnit valen 1964 utropades den självständiga republiken Zambia 24 oktober samma år.

Med kopparn kom penninghushållningen som bröt ner det traditionella samhällets självhushållning. Den bästa arbetskraften rekryterades till gruvorna, jordbruket utarmades. I gruvorna uppstod en fackligt och politiskt medveten arbetarklass som 1948 bildade den första afrikanska fackföreningen för gruvarbetare.

I den nya republiken blev engelska det officiella språket och 6 000 engelsmän stannade kvar inom förvaltningen.

Det är alltså ett land med enorma motsättningar, ekonomiska och utbildningsmässiga, språkliga, kulturella. Den sammanhållande kraften är president Kaunda, ordförande i det numera enda tillåtna partiet UNIP. Kvinnorna är organiserade i paraplyorganisationen Women's Brigade, vars ordförande är mrs Kankasa.

Officiell ideologi är Kaundas "humanism", "en utmaning mot kommunism och kapitalism". I humanismen ingår bl a "patriotism", "respekt för auktoriteter" och "människan i centrum".

Också utrikespolitiskt har man ett känsligt läge, omgiven av vita rasistregimer i söder, de socialistiska Tanzania och Mocambique i nordöst, det USA-stödda Zaire i norr och Angola i väster, är dessutom beroende av sina grannars hamnar för kopparexporten.

efter att ha vant oss vid 30 graders värmebölja hemma.

Jag tycker jag vet rätt mycket om Zambia, samtidigt som jag bestämt mig för att vara utan förutfattade meningar. När vi stiger ombord på planet för att åka hem är jag osäkrare på vad jag vet men mer medveten om mina fördomar. De två veckorna där emellan har vi gjort en resa inte bara i rum utan i tid och kulturer.

Först Lusaka, huvudstaden. Bankpalats och hotell, regeringsbyggnader och affärer. Fortfarande befinner vi oss i den västerländska kulturen, om än lite annorlunda än hemma. Åtminstone så länge vi rör oss på de få gatorna i den lilla stadskärnan. Sedan breder staden ut sig i oändliga "squatters", halv-slumområden, ofta utan vatten, avlopp, el. Flykten från landsbygden är ett allmänt problem i Afrika. I Zambia bor 40 % av befolkningen i eller nära städer (i Sverige 80 %). De förbrukar 90 % av tillgångarna medan den övriga befolkningen får dela på de återstående 10 %. Lusaka är en av Afrikas snabbast växande städer. 1959 hade den 70 000 invånare, 1963 — vid tiden för självständigheten — 120 000, nu 300 000. Av dessa bor ca 150 000 i "squatters". Människor kommer till stan i hopp om att få jobb, bygger sig ett hus av tillgängligt material, plötsligt är det ett helt bostadsområde med tiotusentals invånare. I en "squatter" vi besökte fanns det tolv offentliga vattenkranar för 40 000 människor. Husen står tätt på varann, det kryllar av barn, trasiga, smutsiga, nyfikna, men inte aggressiva eller tigande. Männan är ofta arbetslösa, alkoholismen (öl) är ett stort problem — samtidigt som ölförsäljningen är en viktig inkomstkälla för staten. Kvinnorna lagar maten på öppna eldar utanför husen,

ibland ser man ansatser till odling i den torra och näringsfattiga jorden. Efter mörkrets inbrott klockan sex vittnar bara dessa små eldar om att här bor människor. Regeringens och enskilda organisationers försök att sanera eller bygga nytt hinner inte ikapp — nya squatters föds över en natt. Kolonialmaktens sätt att lösa problemet vill man inte ta till i ett fritt Zambia: att förbjuda inflyttning till städerna om man inte har arbete.

Men detta är inte "vårt" Lusaka. Vi åker på studiebesök i en bekväm buss med vår uppvaktning av ett tiotal praktfulla och kraftfulla kvinnor från Womens' Brigade och UNIP, politiskt aktiva, anställda inom partiet eller förvaltningen. Sedan återvänder vi till "vårt" Lusaka och äter engelska biffar, serverade av butlers. Våra dagar är fyllda av visiter och studiebesök, inramade i det engelska protokollets regler för hur man uppför sig.

Efter några dagar far vi vidare till Kitwe, en centralort i Kopparbältet. Här bor den välbeställda delen av Zambias arbetare i prydliga bostadsområden med raka gator. Ingenjörerna och experterna från Sydafrika, USA och Europa bor i egna villatområden med bungalows. I Lusaka, den politiska maktens center, upplevde man ändå att makten låg hos zambianerna, även om formerna smakade England. Här, i den ekonomiska maktens centrum, känner man en kolonial atmosfär, med markerade gränser mellan raserna och klart uttryckta rasfördomar även hos skandinaviska experter. Upplevelsen avspeglar verkligheten: politiskt är landet självständigt men ekonomiskt är man beroende av och uppknuten till väst.

I Kitwe skiljs vi åt och reser i fem smågrupper ut till olika

delar av landet. Långt borta från den ekonomiska och politiska maktens centrum möter vi en annan tid, en annan kultur.

Matrilineära familjer

De flesta stammar i Zambia är matrilineära, dvs barnen tillhör moderns släkt och morbrodern, inte fadern, är mannen i familjen. Ofta är de också matrilokala, dvs mannen flyttar till hustruns by — ibland flyttar han sedan tillbaka till sin egen by (där han är morbror) medan hustrun och barnen stannar kvar. Den politiska makten ligger hos männen, men kvinnans ställning är stark och döttrar är en tillgång i familjen. Kvinnan står för det mesta av arbetet, sköter jorden och har ansvar för familjens försörjning. Jorden ägs kollektivt men i en del stammar kan kvinnorna också äga saker.

I det traditionella äktenskapet bestämmer föräldrarna giftermålet med hänsyn till byns, stammens och ättens behov. Familjen utgör en produktions- och konsumtionsenhet, barnafödandet är äktenskapets mål. Paret är en del av byns gemenskap och barnen är hela samhällets angelägenhet. Sexualmoral och födelsekontroll upprätthålls genom tabun: det äktenskapliga samlivet får inte återupptas så länge kvinnan ammar. På så sätt förhindras alltför täta graviditeter och man får en garanti för att barnet är avvänjt innan nästa barn föds. Polygami är tillåtet för männen, men har kanske en annan innebörd än vi normalt lägger i det. Dels är det ett sätt att ta hand om "kvinnoöverskottet", dels kan det vara ett tecken på mannens lösa anknytning till familjen. Kvinnan och barnen bor ju kvar i sin by, mannen kan ha familjer i olika byar men bor inte med flera hustrur samtidigt.

Kvinnan är inte för sig och sina barns försörjning beroende av mannen.

Det är väl troligt att mycket av detta nu luckras upp, men fortfarande bor trots allt 60 % av befolkningen på landsbygden och "tribalism", stamtänkande, är en viktig faktor i politiken.

Den zambiska kvinnan i det traditionella samhället: med fötterna stadigt på jorden, ansvarig för produktionen, centralgestalt i barnens och familjens liv. Inte undra på att de utstrålar styrka, kraft, glädje. Eftersom vi var kvinnor kom vi in i kvinnornas värld på ett sätt som män kanske inte hade gjort. När vi kom dröjde det inte länge förrän någon tagit fram trummorna och dansen började. Vi mottogs som systrar, vi dansade tillsammans, vi sjöng. De små barnen fanns alltid med, på ryggen eller vid bröstet. Där fanns en varm gemenskap som jag tror växer ur att man arbetar tillsammans och att man vet att man behövs, ja är oersättlig.

Det finns en risk för att romantisera bilden av säkra, starka, stolta kvinnor när man som jag är uppfödd med en bild av kvinna som svag och i behov av beskydd och lever i en kultur där kvinnorna antingen går på knäna i försöken att förena dom förväntningarna med självförsörjande och självständighet, eller lever avskurna från varandra, från produktionen och resten av samhället i små isolerade bostadsceller. Visst är den vanliga bilden av u-landskvinnan också sann: att hon är ett arbetsdjur, att hon slits ner av för många förlösningar, att hon saknar utbildning... Men det är vi, som har rinnande vatten och maskiner och 1—2 barn, som verkar trötta, modlösare, osäkrare, mer slitna... Visst har vi mycket att lära ut men kanske har vi också mycket att lära.

Kollisioner

Lusaka med det politiska och administrativa livet efter den engelska kolonialmaktens modeller. Det industrialiserade Kopparbältet. Och den stora landsbygden som lever som för 100 år sedan... Sida vid sida lever olika produktionsätt, ekonomiska system, traditioner, värderingar, familjeformer. Nej inte sida vid sida. De kolliderar med varandra. Och det är det västerländska, kapitalistiska och patriarkala systemet som tycks sitta med trumfkorten. Till kvinnans nackdel.

Jämlik i samhället — underdånig i familjen

I Zambia är kvinnan jämställd i samhället men underdånig mannen i familjen, fick vi lära oss. Ett motsägelsefullt påstående i våra öron men bakgrunden är så annorlunda mot hos oss: här fick männen först alla politiska och juridiska rättigheter medan kvinnorna bit för bit kämpat sig till dem, först på det privaträttsliga planet (rätt till egendom etc), sedan på det politiska planet (röst-rätt) och samhälleliga planet (rätt till arbete, utbildning etc). Därav också en del av förklaringen till att den tidiga kvinnorörelsen var borgerlig: det var ju deras män som hade rättigheterna medan arbetarklassens män och alla kvinnor var utestängda.

I Zambia saknade både män och kvinnor politiska och samhälleliga rättigheter under kolonialtiden (även om kvinnorna var mer diskriminerade än männen). Kampen gällde det vita förtrycket, inte den svarte mannens eventuella förtryck av den svarta kvinnan. När Zambia blev fritt fick män och kvinnor *samtidigt* samma rättigheter, politiskt, utbildningsmässigt, på arbetsmarknaden. *For-*

medt finns alltså rättigheter-
na.

Den officiella attityd vi mötte var i korthet: här i Zambia finns ingen diskriminering på grund av ras eller kön. Vi behöver ingen "kvinnokamp" av neurotisk västerländsk modell, där kvinnorna bara försöker bli som männen. Våra zambiska kvinnor är stolta över att vara kvinnor och mödrar och vill att mannen ska vara kvinnans överhuvud. Men i politiken och samhället vill vi vara jämställda, och det är vi.

Men på vilka villkor, undrar jag med min svenska erfarenhet, när kvinnorna fortsättningsvis ska bära hela ansvaret för hem och familj och därtill uppfostras till att se mannen som sin herre, låt vara inom familjen.

Därtill kommer att familjeplanering heller inte är något för Zambia. Vi behöver barn för att befolka vårt glesbefolkade land, sade mr Mfula, ansvarig för familjeplanering i Kitwe. Vi vill ha familje"spridning": att kvinnan föder ett barn vartannat år i stället för ett varje år. Det är inte hos oss som i vissa länder i Europa där det är förbjudet att föda mer än två barn, sa han allvarligt. Inte heller är våra kvinnor som de karriärsugna västerländska som inte vill vara mödrar.

Preventivmedel finns dock, för gifta kvinnor, med mannens skriftliga tillstånd — även om man inte precis propagerar för det. De ogifta kvinnorna behöver inga — det skulle uppmuntra "immoralitet", omoral. Någon barnledighet finns inte annat än för parlamentsledamöter. En fackföreningspamp vi talade med ansåg ett sådant krav omöjligt: eftersom de zambiska mödrarna föder barn vart och vartannat år skulle de ju aldrig hinna arbeta. Men mrs Kankasa, vår ständiga ledare, ordförande i Women's Bri-

BAD FATHER NO FOOD SICK CHILDREN

Felnäring är ett stort problem i Zambia. Småbarnsdödligheten uppskattas till minst 15 % (vissa ansåg den betydligt högre). Ett särskilt ministerium har hand om näringspropagandan. Bland deras affischer fanns denna.

gade, medlem i UNIPs centralkommitté och regeringsledamot, ansåg att de gifta kvinnorna skulle ha rätt till 3 månaders ledighet. Inte de ogifta, naturligtvis, det skulle uppmuntra "immoralitet".

De ogifta mödrarna ses alltså med oblidat ögon, samtidigt som moderskapet hyllas. Och samtidigt som männens "polygama inställning" är ett erkänt problem ända upp på högsta nivå: de överger sina familjer och bildar nya eller avlar barn lite varstans. Någon underhållsplikt för fadern existerar inte, efter vad jag lyckades få fram. Enligt folkräkningen 1969 är 200 000 kvinnor familjeförsörjare mot 650 000 män, dvs 1/4 av familjerna har ensamstående mödrar.

Kvinnorna själva tycktes inte dela den officiella uppfattningen. Mrs Kankasa hade visserligen 10 barn, det yngsta ett halvår gammalt, och hennes generationskamrater i ålder 35—40 år hade ofta 8—10 barn. Bland de något yngre kvinnorna tycktes 4—5 barn vara vanligt och de ännu yngre talade om 2—3 barn. Detta gäller de utbildade, yrkesarbetande kvinnorna.

Patriarkatet på frammarsch

Vad som tycks ske i Zambia liksom i flera andra afrikanska stater är att kvinnans ställning snarast försämras, åtminstone i förhållande till det matrilineära arvet (det finns också patriarkala stammar).

Orsakerna är flera: kolonialmakten — administratörer och missionärer — överförde sina patriarkala attityder, satsade på pojkarna och männen i fråga om skolor, utbildning, yrken, utan att ta hänsyn till de lokala traditionerna. Allt fler arbeten blir lönearbeten och där är det främst männen som får jobb: 347 500 män och 25 000 kvinnor har lönearbeten. Urbaniseringen, inflyttningen till städerna, innebär att den gamla stamgemenskapen bryts sönder och vårt familjemönster med "kärleksäktenskap" och kärnfamiljer blir allt vanligare. Den ekonomiska makten förskjuts allt mer till männen. Hemmafruarna blir vanligare. Kvinnan blir för sin och sina barns försörjning beroende av mannen, det sociala trygghetsnätet som byns gemenskap innebar försvinner.

I Zambia pågår ett intensivt arbete för att sprida upplysning om näringslära, hygien, barnavård, sömnad etc. Detta arbete inriktar sig ensidigt på kvinnorna, vilket är naturligt, eftersom de traditionellt har huvudansvaret för dessa områden. Men när detta befästs i en officiell familjepolitik att gälla *alla* kvinnor, städernas kvinnor, de utbildade, de yrkesarbetande — då blir jag skeptisk.

Arbetsfördelningen i ett traditionellt jordbrukssamhälle sker efter könsmonster. Män och kvinnor har olika uppgifter men bägge är viktiga för produktionen och familjens försörjning. Överför man dessa arbetsuppgifter i ett industrialiserat samhälle riskerar man att liksom hos oss skapa två världar: en produktiv, samhällelig för männen och en reproduktiv, privat för kvinnorna där vissa allmänmänskliga behov betraktas som speciellt "kvinnliga": vårdande, känslor, omsorg etc.

Medan kvinnan definieras i första hand som maka och mor, präglas attityden till mannen av en blandning av underdånighet och moderligt överseende. Vid en hushållsskola vi besökte (med det enda daghem vi såg) sade mrs Kankasa i sitt tal till eleverna: "Kvinnan ska vara såsom blomman som biet söker sig till", "om vi lär oss vårda våra män väl kanske de stannar hos oss till ålderdomen", "vi vet ju att männen aldrig blir vuxna". På samma skola talade man stolt om att man hade gott rykte för att utbilda bra hustrur, att 2/3 av flickorna blev gifta direkt efter skolan.

På ett möte med fackföreningsrepresentanter berättade vi om vår föräldraförsäkring och möttes av resans längsta och gladaste garv: något så befängt som att mannen skulle ha ledigt när hustrun födde barn! Premiär-

"Vi kvinnor får aldrig underskatta en man därför att vi råkar inneha höga poster i partiet eller regeringen. Vi är kvinnor och männen är hemmets överhuvud. Vissa kvinnor går t o m till sådan överdrift att de ber sina män tvätta barnblöjor. Detta är fel och kvinnor som gör så måste sluta, därför att detta är ett tecken på dåliga hustrur".

Mrs Kankasa, ledamot av regeringen och partiets centralkommitté, vid ett officiellt möte i Ndola, enligt referat i Daily Mail.

ministern, som talade varmt om jämställdheten, sade i en bisats att så långt som till hemkunskap i skolan för pojkar, det kan vi ändå inte tänka oss att gå.

Då återstår frågan: hur reell är den jämställdheten om det innebär att kvinnan till sin tidigare livsuppgift som moder och hustru ska lägga lönearbete och politiskt ansvar i ett industrialiserat och urbaniserat samhälle? Den gången vi befann oss där ledde det rakt in i en privatiserad kvinno- roll. Siffrorna talar sitt språk: kvinnorna är i klar minoritet i utbildning, lönearbete, politik: det sitter 117 män och 7 kvinnor i parlamentet.

Kvinnokraft — hur länge?

Här någonstans känner jag att bilden ändå blir onyanserad. Med mig hem i bagaget, tullfritt och utan övervikt, har jag så mycket glädje och styrka. Så mycket kvinnokraft. Alla de kvinnor vi mött. Och ändå: finns det någon "zambisk kvinna"? Vem skulle hon vara? Mrs Kankasa, med makt inom regering och parti? Clara, självständig journalist i jeanskostym? Ester Banda, kvinnomedveten partisekreterare i Kasama? Den anonyma kvinnan i Lusakas squatters? Den lika anonyma kvin-

nan som hackar svedjebruket utanför byns stråhyddor? Räknat i antal är det de två senare, räknat i inflytande de tre första. Gapen är så enorma, i kultur, utbildning, förutsättningar.

Mina svenska glasögon får mig kanske att övertydligt se vissa mönster som jag känner igen. Å andra sidan kan jag inte bedöma *hur* stark kvinnokulturen är. Om den kan stå emot krafterna från ett patriarkalt, industrialiserat system. Om den kan lyckas med det vi inte klarat: att ge kvinnan en plats i samhället i sin egen rätt, utan att behöva välja mellan att stöpas i mannens form eller bli privategendom. Det finns ju heller inte något sanktionerat kvinnoförtryck av den typ som finns i tex de islamska länderna. Kvinno- traditionen är stark.

Men jag tror ändå inte jag överskattat de krafter som finns för att försvaga ställningen för majoriteten av kvinnor. (En liten grupp klarar sig alltid, de som kan betala andra för att fylla kvinno- rollen). Och jag tror att det behövs en vaksamhet och medvetenhet om utvecklingen inte bara hos våra zambiska systrar utan också hos oss. Inte minst bland de kvinnor, som arbetar inom biståndsorganen och med utlandsfrågor, så att de styr bidrag och hjälp i en riktning som stärker kvinnornas ställning. En kamp som på sina håll redan börjat. □

Litteratur:

Zambia — ett gränsfall. Verdandidebatt.

Säg mig, Josephine, Frågor och svar ur Zambia Mails rådgivningsspalt. Prisma Boserup: Kvinna i u-land. R&S.

Women's Rights in Zambia. Rapport från Mindolo Ecumenical Centre 1970.

*Vi Mänskor 4/74, 2/75
Rapport från SIDA, olika nummer*

Botswana:

Jag behövdes inte —det knäckte mig

— ur en SIDA-hustrus dagbok

av Judit Lukács

I december 1974 åkte jag till Botswana. Jag skulle börja ett nytt liv. Min man hade fått en tjänst på svenska ambassadens biståndskontor i Gaborone, Botswanas huvudstad. Jag skulle följa med som hans fru och arbeta som frilansjournalist.

Nu, ett år senare, är jag tillbaka i Sverige. Jag klarade inte det livet.

"Du gav aldrig Botswana en chans, du hade dömt ut landet och dina möjligheter i förtid", fick jag senare höra. Kanske är det sant. Men det var inte bristen på kunskap eller intresse som slutligen knäckte mig. Det var min insikt om att jag inte behövdes, att mina artiklar bara var tidsfördriv liksom hemmafruarnas kafferep och syjuntor. *Ekonomiskt* sett behövde jag inte bidra till familjens försörjning. Min man tjänade lika mycket som vi tillsammans hade gjort i Sverige brutto...

Dessutom bodde vi betydligt billigare och kunde utan vidare lägga undan en slant varje månad. *Journalistiskt* sett var det ingen som hade frågat efter mina artiklar från Botswana, det var ju jag som hade ringt runt och prånglat

ut mig själv. Vad fanns det då för andra än själviska behov till mina skrivelser? Inga alls.

En annan sak som var svår var de svartas förväntningar på oss vita. Alla vita hamnar automatiskt i den rika överklassen — och kan ingenting göra åt det.

Hur känner sig de där småkillarna som hänger runt affären och vill bära ens kassar som är fulla med mat? Hur känner de sig när jag avböjer och säger att jag vill bära själv, präglad av min svenska uppfostran att klara mig själv. Ser de att jag är plågad av att behöva välja mellan det svenska i mig och vetenskapen om att de kanske behöver den där pengarna de får för att bära varorna till bilen?

Hur ska de unga nationalistiska, självständiga svarta, som ser så förebrående på mig, kunna veta att jag inte är engelsk och kolonialist, att jag inte vill vara någon inkräktare i deras land?

För att ge en glimt av hur jag kände mig har jag tagit några korta stycken ur de dagboksanteckningar som jag förde från två månader före avresan och de första sex månaderna i landet.

Dikt tillägnad SIDA-administratörer

**Jag har ett eget namn
ett eget yrke
en egen identitet**

**och därför
vill jag inte höra
om u-ländernas
självständighetsproblem
om deras födslovänder
och behov av hjälp**

**så länge
människorna omkring mig
inte erkänner mig
med mitt eget namn
mitt eget yrke
min egen identitet**

judit 1974—07—07

Den här dikten skrev jag på en förberedelsekurs i Uppsala, där man trots flera påpekanden inte ändrade deltagarlistan så att också de medföljande fruarna fick egna yrken och egna namn. Att detta bara var en början insåg jag inte förrän jag kom ner till Botswana, där jag genomgående fick min mans namn.

28/12 (fem dagar efter ankomsten)

Reagerar över hur välordnat allt är här. Vänner och bekanta finns redan, man blir bjuden på små luncher, åker över och hälsar på hos varandra, har fester i svenskkolonin, de regelbundna shoppingresorna till Sydafrika. Motsvarigheter till allt detta fanns väl också i Sverige, men där kunde man ibland bryta sig ut ur parhysterin, det gick an att vara för sig själv ett tag, att lätta sitt hjärta för någon som absolut inte skulle kunna föra det vidare.

Här är gruppen så liten. Varenda kotte vet redan vem jag är, vad jag gjort och vart jag hör. Det visste dom säkert redan innan jag kom ner.

3/1—75

Jag känner mig lyxig och skuldtynad. Lyxig för att jag går upp när jag vill, för att jag har ett stort hus, barnflicka/tjänare, för att jag har bil, råd att köpa vad jag vill utan att ens behöva tänka på vad det kostar.

Skamsen för att jag här lever ett liv som jag i Sverige föraktar, för att jag inte ens utträttat något nyttigt.

Gång på gång vill jag sticka härifrån. Tycker inte att jag har här att göra.

Botswana har ganska nyligen övergått till meterssystemet. Alla verkar ha lite svårt att räkna på det nya sättet. Igår hjälpte jag en flicka att klippa till en plastduk åt mig. Vi hade riktigt roligt, kom till slut på att man klipper rakast om man följer mönstret på duken.

Ett ögonblick av jämlikhet — sedan åter blicken av underdånighet, underlägsenhet från hennes sida.

På gatorna stirrar killarna på mig och på andra tjejer på samma sätt de gjort i alla år. Men här vågar jag inte blicka

hatiskt tillbaka på dom, rädd för att bli klassad som rasist.

Ur brev 3/1—75

Hur svårt är det inte att plötsligt slängas in i detta liv, som man (= jag) i Sverige föraktar, att plötsligt bli fru som är hemma och passar upp (vad annat i sysslolösheten), att plötsligt bli överklass. Ändå trodde jag att jag var förberedd.

Hade läst, snackat, kämpat och agiterat för rätten att vara människa och inte bihang först och främst.

Hur lätt faller man inte in i de gamla ovanorna? Hur lätt blir man inte förtryckare? Trädgårdsskallen är lat — vi sparkar honom. Vi agerar den goda feen — ger hemhjälpen en extra säng och oss själva gott samvete.

Jämlikheten, jämställdheten, jämspelheten fattas — jag kommer alltid att vara vit inför de svarta. Och troligen också "fru" inför männen.

Med de andra svenskarna talar man väder, SIDA-projekt, förmåner, saker som inte fungerar och skvallrar på varann. Man kan också skälla på afrikanerna eller andra inhemska personer man har att göra med.

Att inte ha ett gemensamt SPRÅK är ruskigt. Inte kan jag uttrycka vad jag känner i djupet av min själ — på engelska. Hur ska jag då begära av de svarta jag möter (med mycket mindre skolutbildning) att de ska tala så jag förstår dom och tvärtom.

8/1

Det är inte landet, det är inte människorna, det är inte jobbet — det är alltihop — kanske framför allt situationen. Karl-Gösta Widstrand har skrivit en hel bok om hur det var när han jobbade som expert i Kenya. Inte förrän på den allra sista sidan säger han att han också borde ha skrivit om hur

svårt det var att ha en fru som inte hade arbete. Så mycket hade han prioriterat henne. Jag undrar hur fruns skildring av livet i Kenya hade varit.

Ur brev i januari:

När vi bad vår trädgårdsskille att gräva upp några "sängar" gjorde han dom försänkta med en liten vall runt om. Vi tyckte att det var helt galet och gjorde om alltihopa till upphöjda sängar, som vi var vana vid från Sverige.

Nu när vi planterat och vattnat märker vi skillnaden. De svenska bäddarna lyfter bara upp fröna högre upp mot solen, torkar ut jorden mera, och när man vattnar rinner jorden bara bort.

Och vi som tyckte att han var dum och bortkommen.

4/3

Igår, när jag var på utbildningsministeriet, sade en högre tjänsteman till mig, att hon aldrig trodde att setswanen (Botswanas språk) skulle komma att överta engelskans plats på sekundärskolnivån och i den högre utbildning, lika lite som i administrationen. Enligt henne kan inte setswanen anpassas till ett modernt samhälle, det finns inga klockbestämningar i setswanan, det finns inte heller ett tekniskt språk.

Men om man vill? Visst måste det gå att ändra ett språk? Jag börjar tro att det är viljan som fattas.

4/3

Borde skriva en massa brev till en massa människor om hur det är. Och till en massa andra för att få komma och intervjuas.

Och till informationsministeriet för att få jobb

Men inte fan har jag ork

Eller lust

Eller vilja

Böcker

Tre böcker som det borde skrivas mycket om

Inte bara i Vi Mänskor utan överallt. Därför att de berör så grundläggande villkor i vårt samhälle. Den första är

Rita Liljeström: **Samhället och barns utveckling. Liber**

Det är faktiskt en offentlig utredning, SOU 1975:31, Rapport från Barnmiljöutredningen. Låt det inte avskräcka er. Språket är enkelt och glasklart, exemplen hämtade från vardagslivet. Den handlar om våra barn och det dubbla budskap vi ger dem: var solidrisk, känslig, samlad — var konkurrenskraftig, hård, splittrad. Det handlar naturligtvis innerst om vilket samhälle vi håller på att skapa, vilken människosyn vi överför till nästa generation. Som jämförelse och kontrast använder Rita L. Kina, den syn på barnen och den konsekventa uppfostran som finns där. Hon ställer deras människosyn mot vår kvinnosyn och manssyn. Jämförelsen utfaller inte till vår fördel.

Claudie Broyelle: **HALVA HIMLEN. Om kvinnan i dagens Kina. Gidlunds**

heter den andra boken. Så här är kapitelrubrikerna:

Arbetet förändrar kvinnorna som förändrar arbetet

Socialisering av hushållsarbetet

Socialisering av modersrollen

Den kinesiska familjen: en ny bas för kollektivet

En diskussion om sexualiteten i Kina.

Det är en bok som berörde mig, inte minst för att Claudie Broyelle hela tiden drar paralleller med vår egen kultur, jämför och reflekterar. Hon bygger på egna intryck från en 6-veckors resa i Kina, på mycket inläst material och på erfarenheter av kvinnokampen. Efter att ha läst den är det åtskilligt man vill diskutera som man tidigare tagit för självklart i vår egen kvinnosituation.

Birgitta Boucht/Carita Nyström: **DENNA VÄRLD ÄR VÅR. Handbok i systerskap. Boklaget**

"Förena praktiken, teorin och poesin!" utropar de på omslagets

sista sida — och det är vad de själva gjort. Den första delen av boken är ett teoretiskt diskussionsmaterial med följande huvudrubriker:

Så här tänker den nya kvinnorörelsen • *Det finns två världar* • *Byggstenar till en teori för kvinnoarbeta* • *Erotik är också politik* • *Så här arbetar den nya kvinnorörelsen.*

Sedan följer en avdelning med Caritas dikter från 1963—1975, "I kvinnominne", och en avdelning med Birgittas dikter från sommaren 1975, den sommar de skrev boken: "Tala om vad du vet". Framför allt Birgittas dikter berörde mej väldigt starkt: klargörande och befriande. Hela boken är genomsyriad av en stark kvinnomedvetenhet i den nya kvinnorörelsens anda. Den är utgiven av det lilla nya kooperativa förlaget "Boklaget" i Finland. Den kan bl a beställas från Kvinnfolk, Helleborgsgatan 46, 117 32 Stockholm.

Som sagt: de här tre böckerna vore värda varsin mäska, men i brist på utrymme vill jag bara säga: Läs dom. Inspireras av dom. Prata med varandra om dom. Vi behöver en kamp med positiva förtecken.

LW

Intourist

PÅ DEN STORA RYSKA FLODEN VOLGA:

Intourist föreslår en angenäm och intressant kryssning på den stora ryska floden Volga, mångbesungen i folksånger och sagor, i konsten och litteraturen, oupplösligt förbunden med det ryska folkets historia.

10 dagar ombord på ett modernt fartyg på Volgas lugna vatten som flyter genom smaragdgröna skogar, ändlösa stepper och fruktträdgårdar. Ni färdas genom Sovjetunionens största turistområden och får se grandiosa byggnadsprojekt.

De historiska arkitektoniska minnesmärkena, konsten och livet i Sovjetunionen kommer att lämna outplånliga intryck och berika Ert vetande om Sovjetunionen.

Ni får vara med om:

bad och vila på soliga sandstränder

picknick vid natursköna stränder

fiske

folksång och folkdans

maträtter från det nationella ryska köket

musik och dans på kvällarna i salonger

och på akterdäck

oförglömliga möten med folket utefter

Volga

Intourists Informationsbyrå

Sergelsgatan 21 11157 Stockholm, telefon 08/21 59 34

Sänd mig närmare upplysningar:

Namn

Adress

Postadress

**Lisbeth Borger-Bendegard:
Öppet brev om kvinnor och
sprit. Forum**

Den kvinnliga alkoholismen har ökat kraftigt. Särskilt tydligt är det i de yngre årgångarna, där flickorna nu dricker nästan lika mycket och lika tidigt som pojarna. Men tabut kring kvinnoalkoholismen är fortfarande starkt, skammen tung för dem som fastnat. Ett försök att bryta ett håll i hemlighetsmakeriet och öppna en väg till diskussion gör journalisten Lisbeth Borger-Bendegard med denna bok. Hon har intervjuat ett tiotal kvinnor i olika åldrar, från tonåringar till sextioåringar, läkare, kuratorer och skolfolk. Hon redogör för behandlingen vid Mariapolikliniken, Karolinska sjukhuset och Petersbergsgården, ett terapeutiskt samhälle, och ger slutligen anvisning om vart man kan vända sig för hjälp.

Visserligen går "Öppet brev..." inte så långt under ytan, framför allt saknar man ett försök att sätta in drickandet i ett socialt och politiskt sammanhang. Men för-

fattaren säger själv att det inte har varit hennes syfte: "Några lösningar kan jag inte komma med. Man måste ju erkänna problemet innan man försöker lösa det. Jag vill visa att problemet finns." Kan hennes bok bidra till att några känner igen sig, kan få bukt med sina skamkänslor och söka hjälp tidigare är redan mycket vunnet. En annan sak är att vi snart borde ta den diskussion om alkoholismen och spriten i vårt samhälle, vad gäller både män och kvinnor, som hennes bok vill initiera till.

K. W.

**Tora Dahl: Gunborgböckerna
Tiden**

Förra året gav Tidens förlag ut Tora Dahls självbiografiska romaniserie i ny pocketupplaga. I serien om Gunborg finns böckerna "Fosterbarn", "Långt bort härifrån", "I främmande land", "Dörrar som öppnas", "Besynnerliga värld", "Inte riktig kärlek", "Sommar och vinter" och "... när du kommer ut i livet...". De utgavs första gången mellan åren 1954 och 1966. Dessutom har Tora

Dahl skrivit ytterligare några självbiografiska böcker, men då skriver hon i jagform.

Gunborgböckerna omspannar tiden från Tora Dahls tillblivelse till hennes studentexamen. Tora Dahl är född 1886 och hon växte alltså upp omkring sekelskiftet. Hon skildrar klarsynt de viktorsianska värderingar, som låg till grund för hennes uppföstran. Med ett osvikligt minne tecknar hon berättelser från barndomen: oförrätter, besvikelser, förväntningar, glädjeämnen, upptäckter och rädsla i förhållande till kamrater och till vuxen världen. Det gör hon så levande att jag erinrat mig många likheter, trots att min uppväxt ligger 60 år senare i tiden.

Tora Dahl beskriver barnets hjälplöshet till föräldraauktoriternas krav, vilka naturligtvis har stöd av samhället. Men hon fördömer inte, hon skildrar människor som lever i och under ett hårt klassamhälle, pekar på orsakssammanhang. Hon vägrade att låta sig själv kuvas, den motsägelsefulla omvärlden blev istället den grund varifrån hon öm-

- **glöm inte förnya prenumerationen på vi människor**
- **värva minst en prenumerant**
- **sälj lösnummer**
- **stöd SKV**

**DET BEHÖVS FÖR ATT VI SKALL KUNNA GE UT
VÅR OBEROENDE KVINNOTIDNING —
OBEROENDE KVINNOTIDNINGAR BEHÖVS**

som ödmjukt, ömsom trotsigt sökte sig fram till att bli en ung, självständigt tänkande kvinna. Samtidigt är Gunborgböckerna, genom skildringen av kvinnors sociala levnadsvillkor för 80—90 år sedan, en utmärkt bit kvinnohistoria.

Tora Dahl är skicklig författare. Böckerna är förutom mångsidigheten också spännande och lättillgängliga. Den negativa kritiken går till Tidens förlag, stilen i pocketutgåvan är ack, så liten. Gunborgböckerna har också något att ge till kvinnor med trötta ögon.

Marie Nilsson

Tora Dahl: Sömngångare Tiden

Tora Dahls *Sömngångare* är en fortsättning på hennes självbiografi. Även Gunborgserien var givetvis självbiografisk men här sätts namn och data ut. Kanske för att tiden nu gått så att få av de agerande inte längre lever. — *Sömngångare* bygger mycket på breven mellan henne och hennes kamrat och älskade genom livet,

Knut Jahnsson. — De kommer båda från trista fast mycket olika miljöer. Toras mor var fattig, ogift men fruktansvärt konventionell och småborgerlig, med hela sin ambition inställd på att dottern skulle göra karriär. Knut kommer från en välbärgad, känslolokall, borgerlig miljö, med en dominerande far och en nedtryckt mor. Det är inte bara kärleksbrevens hetta som griper läsaren, det är också denna upplevelse man får av en tid fylld av småaktighet, skrymteri och otrolig förljugenhet, men där man genom två unga, obstinata människor förstår hur fördomar och missförhållanden är dömda till undergång.

E.P.

Karin Struck: Klasskärlek PAN

Karin Struck är en ung västtysk författare. Hennes debutbok, "Klasskärlek", har tydligen väckt stor uppmärksamhet i hemlandet. Den har fått flera litteraturpris och tryckts i jätteupplagor. Lars Gustafsson menar att det är en

"underbart levande bok... en generationsbok... hon återställer sinnligheten i samhällskritiken". Av det begriper jag bara att man i så fall måste ställa måttliga krav både på sinnlighet och på samhällskritik. Karin Struck har proletär bakgrund, litteraturvetenskaplig utbildning och radikala litterära ambitioner. Hon har ett komplicerat kärleksförhållande med en icke namngiven men tydligen väletablerad manlig författare. Hennes bok har närmast dagbokskaraktär och varvar minnen, ideologiska reflexioner, drömmar, fragment av extas och vånda. Men allsammans förblir skärvor och kryptiska antydningar, giltiga som riktmärken i en privat utvecklingsprocess, men oförlöst otydliga och irriterande pretentiösa som litteratur.

LN

Sylvia Plath: Glaskupan Trevi

Sommaren 1955 — det är det år då makarna Rosenberg döms till döden för spioneri, McCarthyismen blommar och Eisenhower är pre-

Det sägs att det pratas om Fönstret

Kan du ha minsta intresse av kultur utan att regelbundet läsa Fönstret?

Kan du gå i en studiecirkel utan att vara prenumerant? För bara 18 kr för hela 16 nummer? Knapptast.

Det är svårt att vara med i snacket om du inte har läst Fönstret. Det är ju självklart att du ska ha en tidning som tar upp allt som angår just dig. Den är oundgänglig om du har minsta intresse av människan i folkrörelserna.

Finner du något som är snett, skriv om det i Fönstret. Kan du läsa en annan tidning utan att läsa kritik eller beröm av Fönstret? Det är svårt. Gör slag i saken på momangen om du inte redan gjort det.

PRENUMERERA!

Sänds till:
Fönstret, Box 11044, 100 61 Stockholm.

Jag vill prenumerera på Fönstret tills vidare.

Namn

.....

Adress

.....

Personnummer

Obs Skicka inte pengar förrän du fått inbetalningskort

sident. På allra sista tiden har epoken börjat kommersiellt utnyttjas och omges av en genomförfalskad nostalgi.

Hur 50-talet upplevdes av en hyperkänslig tonåring beskriver Sylvia Plath i "Glaskupan". Den kom ut 1963 i USA och blev "en hel generationsbibel"; nu har den översatts till svenska.

Huvudpersonens öde följer tätt Sylvia Plaths eget, tragiska. Efter en kort, hektiskt upphaussad period av framgång följer motgångar eller snarare normal likgiltighet, som varken Sylvia Plath eller hennes alter ego Esther Greenwood orkar med. "Glaskupan" består av två märkligt disparata delar. Den första klarögt journalistisk, mycket kvick, den andra omvärd av dödsaningar men samtidigt klart analyserande sjukdomens förlopp. På ett fruktansvärt sätt förutspår Sylvia Plath sitt eget öde.

Det finns en överhettnig, en hård spänd obehaglighet i boken som kan bli plågsam, trots att Sylvia Plath hela tiden behåller sin konstnärliga distans till stoffet. Men det bär emot att lägga lit-

terärt kritiska synpunkter på "Glaskupan", som i så hög grad är ett mänskligt dokument och just i den egenskapen har mycket att ge sina läsare.

KW

Edita Morris: Svälten Gidlunds

Svälten är namnet på den roman Edita Morris, svenskfödd författare med internationella förankringar och välbekant för Vi Mänskors läsare, nu senast givit ut.

Och om svält handlar den, men inte om en enstaka individs svält som Hamsums berömda *Sult*, utan om den världssvält som många länder redan prövat på och som nu hotar oss alla.

Boken är liten till formatet men stor till sin vision — den skräckvision som alltfler människor upplever i våra dagar. Handlingen är förlagd till 1990-talet och utspelas på en tidigare blomstrande bygd, numera allt snabbare växande ökenområde. Byarna är begravda i sand och nästan alla dess invånare är döda. Men alltjämt lever en handfull människor kvar: ett ungt par och deras lille son,

som blivit ett uppsvällt monster en förutvarande lärare och några utsultna gamlingar. Det är om dessa människor och deras försök att överleva som berättelsen handlar. Med kuslig precision visas hur människor bryts ner till de urtidsvarelser de en gång varit. Viljan att fortleva yttrar sig inte bara i en glupande längtan efter något att äta utan också i en uppfammande sexualdrift samt till sist i den okuvliga moderskärleken.

Edita Morris tvekar inte om vem som bär ansvaret: "All denna världens profithajar som av profitbegär... skapat våra ödeland, våra ofructbara slätter...!"

Det enda hoppet är "de länder som är så medvetna om den hastighet med vilken människan rusar mot sin undergång att de har satt ett drastiskt stopp för ansvarslöst handlande".

Låt oss följa dessa progressiva länders exempel, utropar författarinnan till sist, låt oss förena oss med dem som planerar och verkar för fortbestånd för uppbyggnad, för annan jordfördelning.

MPW

Din ICA-handlare bryr sig om vad du tycker.

Alice Lyttkens: Kvinnan söker sin väg

Bonniers

Nu har tredje och sista delen av Alice Lyttkens serie om den svenska kvinnans historia kommit. Den börjar med 1840-talet och går fram några decennier i vår egen tid. Liksom i tidigare volymer varvar hon skildringen av den historiska utvecklingen med porträtt av enskilda kvinnor, i den här volymen bla Fredrika Bremer, Sophie Sager, Maria Sandel, Ellen Key, Elin Wägnér. Det är en laddad tid ur kvinnosynpunkt: industrialismen utvecklas, det kvinnliga slavarbetet växer, statar-hustrur och torparkvinnor lever i elände, den viktorianska dubbelmoralen om kvinnan blomstrar. Samtidigt kämpar kvinnorna för rösträtt, rätt till arbete, myndighet. Kampen för preventivmedel och en annan sexualmoral tar fart. Men trots att kampen på många håll bär frukt i lagar och rättigheter fortsätter kvinnan att diskrimineras och det kvinnliga att nedvärderas. Lyttkens slutar boken med en idé om att vi skulle ha "en eller ett par inflytelserika män, som vi hade förr och som kunde föra vår talan. Varför män frågar någon. För att mannens röst fortfarande hörs bättre än vår, den associerar till profeter, apostlar och Herren Kristus själv". Det är en överrumplande slutsats. Som om någon bad kapi-

talisterna föra arbetarnas talan, eller de vita erövra friheten åt de svarta. Om nu Alice Lyttkens i tre volymer dokumenterat manssamhällets brott mot kvinnorna och kvinnornas styrka att försöka förändra verkligheten borde den rimliga slutsatsen bli att vi faktiskt måste lita på vår egen kraft, att vi måste leda vår egen kamp. Visst finns det män som är solidariska i den kampen, men kraven måste formuleras av de förtryckta.

LW

Moa Martinsson

fortsätter att komma i nyutgåva på Askild och Kärnekull. Senaste titlar i serien är "Kvinnorna på Kummelsjö", en historisk roman från 1860-talet, samt "Armén vid horisonten", en samling berättelser från fattig-Sverige under 1900-talet.

LW

Kerstin Lokrantz: Nya enkla kläder för barn och vuxna

Prisma

Kerstin Lokrantz har tidigare givit ut en bok om "Enkla kläder man kan sy själv". Nu kommer en fortsättning. Hon utgår från vardags- och arbetskläder i olika kulturer: samedräkten, prärieskjorta, algerisk klänning, parkas etc och förenklar dem till mönster som alla (sägs det) kan sy. Det viktigaste är funktionen och enkelheten. Hon berättar också kulturhistoriskt om kläderna och deras tradition. Det är roligt och inspirerande läsning som får skaparlusten att vakna.

LW

Tidskrifter

Kvinnobulletinen

handlar bla om 6-timmarsdebatten

Hertha 6/75

är ett temanummer om kvinno-kultur

Rödhättan nr 5

(utgiven av Arbetets kvinnor) handlar om "Kvinnan i arbetarrörelsens barndom"

Ordets Makt 2:75/76

har "Väld" som tema

Pockettidningen R:s

senaste nummer har följande tema:

4/75: Vad är en politiker?

5/75: "Till slut erkänner man vad som helst". Om att vara anhängen och häktad i Sverige 1975.

6/75: Det handlar om pengar. Om brist på pengar och pengars brister.

Kvinnoliv och Lilith

heter två nya kvinnotidningar, varandra rätt olika.

Kvinnoliv har startats av 15 kvinnor i Göteborg, med Birgitta Larsson som sammanhållande

KVINNA I KINA

Östasiatiska
Museet
SKEPPSHOLMEN

KVINNOKAMPEN

★

KLASSKAMPEN

Reportagen, intervjuerna, kommentarerna som du inte finner i monopolpressen hittar du i vpk:s tidning

ARBETARTIDNINGEN

Ny Dag

Utkommer varje onsdag och fredag. Ring och prenumerera 08/52 00 95 eller 031/12 76 07.

KulturHuset — en mötesplats

Kulturhuset vill vara en tummelplats för ickekommersiella kulturaktiviteter.

Sedan starten den 15 oktober 1974 till den 15 oktober 1975 besöktes huset av ca 2,5 miljoner människor.

Välkommen du också att möta kulturupplevelser och nya människor i

KulturHuset

Sergels Torg 3 * 08/14 11 20

kraft och främste medarbetare. Men i fortsättningen är det meningen att läsarna ska stå för det mesta materialet. Tidningen påminner lite om *Sirene* i tonfall och uppläggning. Första numret (som är på 32 sidor och kostar 3 kr) innehåller bl a intervju med Ann-Britt Ryde (från Tjejclown och Kvinnfolk), bilder av Käthe Kollwitz och en Mitt Livs Novell. Adressen till *Kvinnoliv* är Esperantoplatzen 9, 411 19 Göteborg.

Lilith är ett "kulturmagasin för kvinnor" som främst tänker koncentrera sig på ämnena Kvinnor och konst och Kvinnor och sex. Det första numret (1-2/75, pris 4 kr) domineras av lesbisk material. Monica Sjöö skriver om De lesbiska kvinnorna och urtidshistorien samt om Den nya kvinnokonsten. "Stina" berättar om sin upplevelse av att vara lesbisk kvinna. Andra artiklar handlar om Robin Morgan och Sylvia Plath. Adressen till *Lilith* är c/o Charlotta Sandell, Ringarstigen 3, 161 52 Bromma.

Skivor

Jösses flickor på skiva

Sångerna från Jösses flickor (plus ett par nya som skrivits för att föra fram materialet i tiden) finns nu på skiva utgiven av Yrkestrubadurernas förening (YTF) /Kvinnokultur. En del av låtarna börjar bli kända nu: Befrielsen är nära t ex. Det är sänger att glädjas åt och stärkas av.

Sjunger gör ensemblen från Stockholms stadsteaters uppsättning.

LW

Reis Kjerringa

heter en ny kvinnoskiva från Norge med gruppen Antmandens Døtre. Sångerna handlar om arbetet, barnen, aborterna, männen, framtiden. Texternas politiska innehåll präglas av att gruppen sympatiserar med Kvinnofronten som har en annan analys än Nyfeministerna.

Glädjande nog är den musikaliska kvaliteten hög, men tyvärr gör den ständigt konkreta verklighetsbeskrivningen skivan en aning opersonlig.

BL

Bruksteatern — Musikteatergruppen Oktober: Modern

Oktoberförlaget

I ett tidigare nr av Vi Mänskor presenteras Brechts "Modern", i samband med Boråsteaterns uppsättning. Dom som först spelade "Modern" på scen i Sverige var två fria Malmögrupper, Bruksteatern och Musikteatergruppen Oktober. Deras föreställning finns numera tillgänglig i en skivversion. Av naturliga skäl har man koncentrerat sig till pjäsens sänger. Brecht skrev "Modern" i mycket nära samarbete med Hanns Eisler och den innehåller några av Brechts politiskt klaraste och skarpaste sångtexter: "Lappen och rocken", "Visa att sjungas i fängelset", "Kommunistens lov", "Lärandets lov", "Revolutionärens lov", "Dialektikens lov". Den stora förtjänsten med skivan är att den gör dom sångerna lätt åtkomliga. Även om gestaltningen kanske lite onödigt mycket har prägel av respektfull och anonym teatermusik.

LN

AEROFLOT

är inte bara MOSKVA och LENINGRAD

Vi flyger också till

JAPAN

OST- och SYDOST-ASIEN

Närmaste vägen går via Moskva

Allt fler flyger också från Stockholm till: OSLO, AMSTERDAM och KÖPENHAMN

MED AEROFLOT

soviet airlines

Tel: 08/21 02 14, 21 70 07

Besöksadress: Sergels torg 6,
Postadress: Box 400 07,
103 41 Stockholm

KVINNAN I SOCIALISMEN

en broschyr som allsidigt informerar om DDR-kvinnan i dagens samhälle

KVINNAN I DDR

en lätthanterlig utställning (30 blad) kan erhållas gratis från

ddr kulturcentrum

Mäster Samuelsg. 71, Box 668
101 29 Stockholm, tel. 21 29 58

Specialresor med flyg, båt och tåg Res till Sovjetunionen

Studera ert eget verksamhetsområde

Vi specialiserar resan med hänsyn
önskemål om tid och plats

Förbundet Sverige—Sovjetunionen

Katarinavägen 20, 116 45 Stockholm
Tel. 44 06 00

VIETNAMESISK GRAFIK,
varor fr Kina, DRV, DFR Korea.

SOLIDARISK HANDEL
Kungssteng 27. Tel 08/31 86 42
(Nära T-banan, Rådmandsgatan)

Länsmansgårdens Tobak

Daggdroppegatan 2 - Tel. 54 45 72

Turister i Vietnam

Vietnam har tagit emot de första västerländska turisterna efter krigsslutet. 31 svenskar och danskar flög vid jultid via Moskva—Taschkent—Karachi—Calcutta till Hanoi för att stanna till den 7 januari. Gruppen kallades för turistdelegation, som sedan i borgerliga massmedia uppfattats som egendomligt: antingen rör det sig om turister eller om delegationer. Då förknippar man förmodligen begreppet turist med badstrand-sprit-håll-i-gång. Men turister är några som gör en resa (enligt ordbok) och Vietnam Tourist gav begreppet turistresa en annan, ny innebörd och för människan mera hedrande. Det blev en resa som gav sociala, ekonomiska, politiska och kulturella inblickar i det vietnamesiska samhället med besök på historiska och revolutionsmuséer, kulturella och historiska minnesmärken, utställningar, skolor, sjukhus, jordbrukskooperativ, besök hos minoriteter och bad i Stilla Havet.

Programmets ramar var fastlagda med några dagar i Hanoi, Hoa Binh där vi bodde i de för minoriteten typiska påhusen, Haiphong med rundvandring i hamnen som sjöd av liv, Do Son, kurorten, Hong Gai, staden i kolgruvedistriktet vid den natursköna Ha Long-bukten, där en gång drakmodern landade och spottade ut alla tändarna som blev till stora klippblock som skydd för inkräktare.

Ytterligare besök kunde stoppas in i programmet tack vare stort tillmötesgående från vietnamesernas sida: partikontakter, möten med skådespelare, med Kvinnoförbundet, besök på arbetsplatser där vi pratade med arbetarna o s v.

Det var inte enbart guider och Vietnam Tourist som gärna ställde upp. Även andra visade stor beredvillighet. Tex utbildningsministeriet, dit några av oss gick oanmälda för att ta reda på hur man handskats med 95 % analfa-

betism 1945 och läget nu. Vi hälsades välkomna tillbaka ett par timmar senare för att över en kopp thé få utförlig information med siffror och statistik.

Öppna dörrar

Ingen onödig byråkrati, ingen formalism — knacka på bara, du blir insläppt och efteråt tackar man dig för ditt visade intresse! Det kan gälla utbildningsministeriet eller det lilla nudelbageriet, som vi stannade till vid på en kvällspromenad. Flickorna där bjöd oss stiga på och erbjöd oss hjälpa till att med en stor hacka skära degen i fina strimlor.

Öppna dörrar tyder på säkerhet och avsaknad av rädsla. Och det kan det vietnamesiska folket verkligen ha anledning visa — säkerhet och självförtroende efter att fysiskt och psykiskt ha slagit ut USA-imperialismen. För rädsla hade Vietnam inte tid — där fanns i stället mod, tapperhet och uthållighet. Detta finns kvar i dagens Vietnam och det kommer att behövas länge än inför återuppbyggnaden.

Vietnam är ett utvecklingsland, som haft fred och frihet endast sedan den 1 maj 1975. Vietnam har p g a ihållande krig under decennier hindrats utveckla landets naturresurser och landet är fortfarande fattigt och behöver hjälp och stöd. Ändå har man i norra delen byggt ett socialistiskt samhälle, där människan verkar vara i centrum. Man har också hela tiden förberett sig för att freden en dag skulle komma. Skolorna har i stort fungerat, kulturen har utvecklats, man har gjort arkeologiska utgrävningar, mineralutvinningen har pågått och tom sakta ökat, samtidigt som det sörjdes för hjälp och stöd till landsmännen i söder. Varje familj skickade av sin ranson ris till södern tex.

För att nu spåren och såren efter kriget ska kunna sopas bort lika energiskt i södra delen som

tidigare i norra är det viktigt att solidaritetsarbetet förstärks. Vietnam är i behov av teknisk kunskap i alla former. Konkreta saker nämns också som papper att trycka skolböcker på — det prioriteras — demonstrationsmateriel för undervisningen, tält, sovsäckar m m.

Norra delen har byggts upp, d v s man har byggt upp och återbyggt upp efter bomangrepp. Bron till Hanoi har i likhet med flera andra broar bombats flera gånger men snabbt byggts upp igen, provisoriskt men hållbart. Nu kan man våga bygga den mera permanent.

Det första intrycket man får när man vandrar runt — fritt — i Hanoi är inte att detta har varit en bombad stad. Direkta bombspår är sällsynta. Hanoiborna har med hjälp av folk från landsbygden byggt upp och reparerat husen så att de passar in i miljön. Men man talade om att bygga ett nytt Hanoi vid sidan av det gamla, som var för trångt och smått. Ho Chi Minhs paroll hade man i minnet: "Vi ska bygga vårt land tio gånger vackrare."

Säkerligen kommer mycket att förbli provisorium länge. Det finns många områden att bygga vidare på och otåligheten är stor. Man vill gå fram på många linjer samtidigt.

I en följande artikel vill jag gärna ge ytterligare exempel på återuppbyggnaden — hur den omfattar många områden, hur tonvikten nu måste läggas på södra delen av landet, hur man försöker ta hänsyn till helheten; man bygger inte upp några delar på andras bekostnad och framför allt inte på människans bekostnad.

Jag vill sedan också förmedla den stämning som rådde vid det samtal vi hade med SKV:s systerorganisation och vad vi talade om. Redan nu kan jag framföra hälsningar från de kamrater vi träffade!

Karin Lentz

För Indokinas kvinnor och barn

Postgiro 513 23-4

Ett varmt tack till alla goda givare. Vi hoppas att ni och många många flera under det nya året kommer att ha i minnet de stora behov av stöd som våra vänner i Vietnam har. De arbetar hårt för att bygga upp sitt land och varje krona är välkommen och blir använd för att göra livet bättre och ljusare för deras barn. Så egentligen är det en gåva att få vara med och hjälpa till.

Den redovisning som här följer inleder vi med en lång lista från Porjus i Norrbotten till minnet av *Hildur Lönnström*. Genom alla åren har hon stött vår insamling, punktligt varje månad kom hennes bidrag — det sista den 16 oktober i fjol. Hur högt skattad hon var får man ett begrepp om av listan över alla dem i hennes omgivning som velat hedra hennes minne på detta fina sätt.

Och nu till redovisningen:

Transport 313 101:58 Till Hildur Lönnströms minne

Vily och Tor.....	100:—
Kalle.....	50:—
Fam. Svanborg, Carlsson,	
Sundström.....	50:—
Teresia Isaksson.....	30:—
Johan Edholm.....	30:—
Erika Blyberg.....	25:—
Majken o. Gunnar Öqvist.....	25:—
Elin Jonsson.....	20:—
Anna Pettersson.....	25:—
Agnes Johansson.....	25:—
Anna Johansson.....	25:—
Ragnar Lindberg.....	25:—
Hulda Grundström.....	20:—
Sven o. Anna Eriksson.....	50:—
Bertil o. Gunbritt Lindberg.....	100:—
Birger o. Majken Edholm.....	25:—
Leon Granström.....	50:—
Ada Pettersson.....	15:—
Edith Frisk.....	25:—
Inga Larsson.....	25:—
Maria Danielsson.....	20:—
Siri Sandman.....	30:—
Marin o. Dagny Lidström.....	100:—
Lilly Nordmark.....	10:—
Robert Pohjanen.....	50:—
Essie Jonsson.....	20:—
Linda Fredriksson.....	15:—
Tant Vilsson, Margit, Marta.....	50:—
Karin o. Fritz Dahlgren.....	30:—
Karl-Erik Isaksson.....	30:—
Per-Erik Isaksson.....	30:—
Ida Vennberg.....	10:—
Knut o. Svea Olsson.....	30:—
Mårta o. Edgar Granström.....	50:—
Henna o. Hjalmar Öhman.....	50:—
Hilma o. Magnus Nilsson.....	20:—
Maggi Nilsson.....	10:—
Rune Nilsson.....	10:—
Bengt Nilsson.....	10:—
Familjen Ulf Oldberg.....	50:—
Judith o. Erik Arvidsson.....	50:—
Erika Marklund.....	15:—
Thana o. Ivan Pohjanen.....	15:—
Greta o. Lars Ylipää, Pajala.....	15:—
Margoth Sommelin.....	15:—
Marianne Falk.....	15:—
Hulda, Lisa, Tore.....	25:—
Irene o. Pojkarna.....	50:—
Britt o. Hampus.....	50:—

Karin o. Lars Fröbom.....	50:—
Anny Öhman.....	100:—
Kerstin o. May Lönnström,	
Uppsala.....	100:—
Valborg Svensson, Spånga.....	25:—
Bojan Viklund, Porjus.....	25:—
Norrbotten SKV-distrikt.....	100:—
Kr 2 040:—	

Övriga givare:

Edith Wennsten, Uddevalla.....	25:—
Greta Englund, Skärholmen.....	100:—
Marketta Tiuraniemi,	
Stockholm.....	20:—
Hildegard Liedholm, Älvsjö.....	10:—
Nanna Helin, Båtskärsnäs.....	20:—
Emy Sjögren, Örebro.....	25:—
Davida Nilsén, Luleå.....	30:—
Hildur Lönnström, Porjus.....	50:—
Anny Öhman, Porjus.....	100:—
Harriet Engman, Göteborg.....	25:—
Jenny Brännström,	
Glommersträsk.....	20:—
Mary Jonsson, Västerås.....	50:—
Mölnåls SKV-avd.....	75:—
Bjursläts SKV-avd. Göteborg.....	150:—
Dagmar Beckman, Malmö.....	50:—
Maria Muhr, Solna.....	18:—
Nora Lindqvist, Norrtälje.....	50:—
Louise Waldén, Solna.....	20:—
M. Wall, Johanneshov.....	25:—
Rosa Wiendl, Deje.....	100:—
Edith Lundberg, Luleå.....	10:—
Inger Nordvall, Rimbo.....	20:—
Sonja Granberg, Luleå.....	25:—
B-L Lindqvist, Växjö.....	25:—
Karin Björk, Solna.....	15:—
Ulla Widerberg, Huddinge.....	50:—
Marianne Nyberg,	
Örnsköldsvik.....	25:—
Nadja Wiking, Ljungby.....	50:—
Gunilla Petrén, Styrö.....	25:—
Vera Karlsson, Solna.....	20:—
Anna Lindberg, Norrköping.....	10:—
Monica Larsson, Skellefteå.....	50:—
E. Jensen, Kramfors.....	10:—
Kvinnogruppen,	
Skelleftehamn.....	100:—
Piteå-Munksunds SKV-avd.....	200:—
Eva Rosell, Uppsala.....	50:—
Gudrun Eriksson, Kolsva.....	25:—
Jane Sandkvist, Malmö.....	25:—

Hans Malmberg, Göteborg.....	30:—
M. Ekborg, Skärholmen.....	200:—
Ale o. Iris Nordin, Angered.....	25:—
Inger Övringe, Uppsala.....	50:—
S. Wahlstein.....	50:—
Ingrid Ask, Malmö.....	25:—
Iris Leja, Stockholm.....	20:—
Laila Ly, Nässjö.....	25:—
Greta Karlsson, Braås.....	15:—
Anna Pettersson, Avesta.....	10:—
Sara Liedberg, Göteborg.....	30:—
Elsa Holmström, Mölndal.....	10:—
Olga o. Bror Magnusson,	
Kristianstad.....	50:—
Elin Blomberg, Sollentuna.....	20:—
Anonym givare.....	10:—
Kerstin Känekull, Täby.....	50:—
H. Sandman, Haparanda.....	20:—
Ester Olsson, Johanneshov.....	15:—
Dolores Greiff, Kisa.....	50:—
Västra SKV-avd., Göteborg.....	370:—
Maja Bolling, Göteborg.....	100:—
Birgitta Hybinette, Vikingstad.....	25:—
Hillevi Bergman, Johanneshov.....	25:—
Anneröslin, Rönninge.....	20:—
Lilly Pettersson, Halmstad.....	100:—
Berit Sturk-Holtin, Enhörna.....	25:—
Birgitta Enoksen, Malmö.....	25:—
Elisabeth Hellman, Göteborg.....	25:—
Greta Bengtsson, Hyltebruk.....	20:—
Suomi Liljegren, Göteborg.....	20:—
Birgitta Hellström,	
Surahammar.....	50:—
Ruth Lönn, Hägersten.....	50:—
K. Boulagner, Stockholm.....	25:—
Betsy Källström, Uppsala.....	25:—
Källtorps SKV-avd. Göteborg.....	200:—
Signe Söderholm,	
Gunnarsbyn.....	25:—
Ylva Pettersson, Visby.....	50:—
Ingrid Vänman, Umeå.....	15:—
A-L Hallström, Farsta.....	15:—
Signe Jansson, Eskilstuna.....	25:—
Karin o. Vilho Salminen,	
Huddinge.....	25:—
Vera Persson, Saltsjö-Boo.....	25:—
Carola Birgersson, Huskvarna.....	5:—
Svea Söderman, Johanneshov.....	25:—
Ruth o. Einar Sundin, Dynäs.....	50:—
Edna Isaksson, Piteå.....	20:—
Margot Daimar, Sundsvall.....	25:—
Allan Österberg, Hofors.....	15:—
Ulla Fornaeus, Stockholm.....	100:—
Anne Marie Malmgren,	
Stockholm.....	25:—
Olga Nordberg, Karlstad.....	10:—
Margit Palmaer, Örebro.....	10:—
Emilia Sundberg, Porjus.....	40:—
Kirsten Persson,	
Hisings Backa.....	25:—
Karin Berglund, Karlstad.....	25:—
Margareta Hallberg,	
Oskarshamn.....	25:—
Ulla Larsson, V:a Frölunda.....	100:—
Eva-Lisa Pettersson,	
Norråker.....	15:—
gm Mia Emshheimer,	
Sthlm, bössinsaml.....	1 763:60
Kronor 321 088:18	

Konsumentägt – ett skäl handla i Konsum och Domus!

Även om man är "konsumtrogen" händer det väl att man köper småsaker som frukt, läsk och tidningar – på annat håll. Men egentligen är det en dålig affär. Dels får du ofta betala högre priser och dels får du ingen återbäring. Men "många bäckar små..." som du vet – de här småsakerna blir ganska stora utgifter på ett år. Och varför avstå från den återbäringen!

Både du själv och din förening tjänar faktiskt på att du är köptrogen i stort som i smått!

